ÉDES ANYANYELVÜNK

IX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM
1987. JANUÁR–MÁRCIUS
ÁRA: 10,50 FORINT

Fény és árny a cégtáblákon

A tartalomból

Grétsy László:
Kancsalul festett egek?

Szende Aladár:
Mennyire jó a „nem túl jó"?

Pásztor Emil:
Komolyan gondolta?

Rácz Endre:
Egy képző karrierje

Deme László:
Egy felhívás elé

Pusztai István:
A „nyelvszabványosítók" felelőssége

Rozslay György:
Sínen van!

Szepesy Gyula:
Diákok aranyköpései

Zimányi Árpád:
Ne higgyünk a szemünknek!

Sebestyén Ilona:
Karácsonyi hirdetések

A számítástechnika nyelve

ÉDES ANYANYELVÜNK

Megjelenik a Magyar Tudományos Akadémia anyanyelvi, helyesírási és magyar nyelvészeti bizottságának, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és a TIT országos magyar nyelvi választmányának támogatásával.
A szerkesztőbizottság elnöke:
Lőrincze Lajos
Szerkesztőbizottság:
Deme László, Fábián Pál, Fülöp Lajos, Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet, Ladó János, Rácz Endre, Somogyi Béla, Koltói Ádám, Szepesy Gyula, T. Urbán Ilona
Felelős szerkesztő:
Bencédy József
Szerkesztő:
Csatár Imre
A rajzokat Dallos Jenő és Kaján Tibor készítette.
Szerkesztőség:
Budapest, Péterfy S. u. 15
1076
Telefon: 424-431
Kiadja:
a Lapkiadó Vállalat
Felelős kiadó:
Siklósi Norbert vezérigazgató
Megjelenik negyedévenként.
Egy szám ára: 10,50 Ft.
Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest, V., József nádor tér 1. – 1900, közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj: félévre 21 Ft, egy évre 42 Ft. Külföldiek részére előfizethető a „Kultúra" Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalatnál, H–1389 Budapest, postafiók 149.

Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (877147/09)
Szolnoki Nyomda
Felelős vezető:
Gombkötő Béla igazgató
INDEX: 25 224
HU ISSN 0139–0457

FELHÍVÁS

Tisztelt Honfitársaink!

Több mint másfél száz éve mondta Széchenyi István: „Nyelvében él a nemzet!"

Az anyanyelvi kultúra színvonalának emelése minden időben – és minden népnél – olyan eszköze volt az előrehaladásnak, amelynek segítségével a múltbeli hagyomány a jelen világához kapcsolódott, mintegy utat törve a jövő felé; ugyanakkor a nyelv a nép szellemi emelkedésének a feltételét, nemzettudatának egyik legtisztább forrását is jelentette.

Minden józanul gondolkodó ember előtt világos, hogy a közös dolgok közös intézéséhez nélkülözhetetlen a beszéd és a társas magatartás minden sajátosságának ismerete. Így a nyelv helyes használata nem pusztán a nyelvtani szabályok óvását jelenti, hanem a gondolat pontos, árnyalt kifejezését. Világos gondolatközlés nélkül nem lehetséges egymás értése és megértése. Amikor a nyelv kötelességszerű ápolásáról és védelméről szólunk, nemzetünk jövőjéről is szólunk, a beszéd- és érintkezéskultúra színvonalának emelését az egész társadalom közös feladatának tekintjük. Ezért kívánjuk felhívni minden magyar állampolgár figyelmét nyelvhasználatunk visszásságaira, viselkedéskultúránk elsilányosodására, gondolatközlésünk elsekélyesedésére.

A Hazafias Népfront szorgalmazza és segíti a kulturált magatartás és érintkezés formáinak és normáinak érvényesítését, tökéletesítését és továbbörökítését. Ezért kérünk minden magyar állampolgárt, hogy mindennapi magatartásában, a másokkal való érintkezésében ügyeljen arra, hogy beszéde, magatartása, viselkedése emberhez méltó legyen.

Ennek megvalósítása ugyan az egyes ember feladata, de általánossá tételéhez a jó ízlést kívánó társadalom közös akarata szükséges. Ezért felhívjuk a tanuló és dolgozó fiatalokat, hogy a KISZ induló országos mozgalmához csatlakozva önmaguknak és közvetlen környezetüknek nyelvhasználatában mellőzzék, illetve szorítsák vissza a durva és trágár beszédet. Ezt a törekvést segítse az iskola is minden lehetséges módon és eszközzel, a családi ház is példamutató beszéd- és magatartáskultúrájával.

Felhívjuk a felnőtteket: segítsék a fiataloknak ezt a nemes törekvését. Ne adjanak és ne tűrjenek meg maguk körül se utcán, se munkahelyen, de még a családon belül se rossz példát; vegyék védelmükbe azt, aki szót emel a nyelvi és magatartásbeli durvaság ellen.

Kérjük a nagy tömeghatású hírközlő eszközök irányítóit és felelős munkatársait: ösztönözzék szerzőiket a közízlés nevelésére. Kérjük a közigazgatás, az irányító apparátusok munkatársait, hogy értő, világos, egyszerű magyar nyelven és udvariasan fogalmazzák meg tájékoztatóikat, határozataikat, rendeleteiket. Szeretnénk, ha ebbéli törekvéseinket a verbális művészetek képviselői támogatnák és segítenék, s a nyelvi – viselkedésbeli eldurvulást elutasítanák.

Meggyőződésünk, hogy felhívásunkban a nagy többség véleményét és igényét fogalmaztuk meg, és bízunk benne, hogy társadalmunk magáévá teszi ezeket a jövőt építő törekvéseket.

Budapest, 1986. október 31.

A HAZAFIAS NÉPFRONT ORSZÁGOS TANÁCSA

Komolyan gondolta?

Újságolvasás közben néha megállít egy-egy komolynak szánt, mégis mulatságosan hangzó mondat. Egy kis újsághír a következőket adta tudtomra: „Karambol történt a Michigan-tavon: egy jugoszláv teherszállító hajó és egy kis amerikai halászhajó ütközött össze. Az amerikai halászhajó egyik utasa *életét vesztette,* míg a hajón levő másik két ember *vízbe fulladt.* A jugoszláv hajó legénységéből senki sem sérült meg." – Ilyen tálalásban a tragikus hír komolytalanná válik, sőt derültséget fakaszt, mert aki *vízbe fulladt,* nyilván az is *életét vesztette.* Illetőleg: a *vízbe fulladt* két ember sem járt jobban, mint az *életét vesztett* harmadik utas.

Egy napilap ezt adta hírül: „Olof Palme felesége mintegy 180 centiméter magas, körülbelül 35 éves sötét hajú férfiként írta le a gyilkost." E mondatot olvasva eleinte azt hisszük, hogy a meggyilkolt svéd miniszter *felesége* az, aki „mintegy 180 centiméter magas", „körülbelül 35 éves" és „sötét hajú". Csak a *férfiként írta le* szókapcsolatnál kezdjük furcsállni, hogy egy feleség *férfiként* cselekszik. Az utolsó szavakból azután megértjük,

„AZ ÁGYUK MEGSEMMISÍTÉSE UTÁN..."

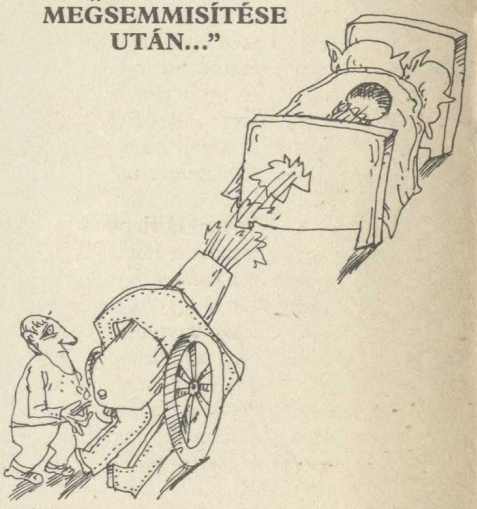

A MAGYAR NYELV MÚZEUMA
SÁRVÁRALJA ÚJHELY-SZÉPHALOM

Nyelvhasználat és magatartás

Idősebb olvasóink emlékezhetnek rá, hogy az 1950-es években folyt valamelyes eszmecsere a megszólításról, hogy mikor, milyen körben használjuk az *elvtárs, szaktárs, kartárs, úr* stb. szót; azután is egyszer-egyszer előkerültek ebbéli, valamint köszönési gondjaink, de úgy igazán a nyelvművelés nem vállalta ezeket, nem tartotta magát illetékesnek a társadalmi illemtan e részleteiben sem. A 60-as évek közepétől az ifjúság nyelvével, Kovalovszky Miklós elemzései és elnevezése alapján az ifjúsági nyelvvel való foglalkozás szükségszerűen elvezetett nyelvhasználat és magatartás összefüggésének szélesebb körű felfogásához s ezen szoros összefüggés alapján a nyelvművelés említett álláspontjának fokozatos és folyamatos megváltozásához. Része volt e változásban annak is, hogy az ekkortájt kibontakozó szociolingvisztikai elméletben megkülönböztetett figyelmet fordítottak a nyelvi rétegekre és a stílusarányokra, a nyelvhasználat mindennapi területeire, köztük a köszönésre, megszólításra, a nyelvi durvaságra, trágárságra, a „fölfelé" és „lefelé" beszélésre. A 70-es évektől tetemesen megszaporodtak az e témákkal foglalkozó írások, előadások, állásfoglalások.

A megváltozott és kiszélesedett, elemzésekkel alátámasztott nyelvész, nyelvművelő magatartást fejezte ki, hogy 1984-ben a magyar nyelv ünnepi hete alkalmából az Akadémia, a Népfront, a TIT nyelvi bizottsága együttes felhívással fordult a magyar társadalomhoz: „közös akarattal és cselekvéssel vessünk gátat a mindennapi nyelvhasználatunkat egyre gátlástalanabb mértékben elöntő durvaság és trágárság továbbterjedése elé!" (L. Édes Anyanyelvünk, 1984. 3. sz. 3. o.)

A társadalom gyorsan és jól reagált a felhívásra. Általános és középiskolák, szakmunkásképző-intézetek egymás után szerveztek mozgalmakat a nyelvi durvaság, a trágárság visszaszorítására, a kulturált beszéd és érintkezés megvalósítására. A KISZ 1986 tavaszán „Szép Szó" elnevezéssel mozgalmat hirdetett, és összefogásra szólította az írókat, a tömegtájékoztatás műhelyeit és elsősorban a családot, az iskolát, hogy jobbítsa a fiatalok beszédét és viselkedését. (L. lapunk 1986. évi 3. számában.)

A Hazafias Népfront Országos Tanácsa 1986. október 31-én *Felhívás*t tett közzé, kérve minden magyar állampolgárt: „mindennapi magatartásában, a másokkal való érintkezésében ügyeljen arra, hogy beszéde, magatartása, viselkedése emberhez méltó legyen". (A Felhívás teljes szövegét e cikk mellett közöljük.)

Az Országgyűlés 1986. tavaszi ülése idején örömmel hallottuk és olvastuk, hogy Bánffy György képviselő interpellációval fordult a belkereskedelmi miniszterhez, s ebben szót emelt az üzletek idegen elnevezése ellen. A sajtóból értesültünk róla, hogy a miniszter javaslatára a belkereskedelmi törvényt kiegészítették, többek közt a következőkkel: „...az üzletek elnevezésében – a nemzetiség által is lakott településeket kivéve – csak magyar, illetőleg meghonosodott idegen szavak szerepelhetnek. Ezeken kívül idegen szó az elnevezésekben csak akkor használható, ha annak azonos értelmű magyar nyelvű megfelelője nincs. Az elnevezésnek meg kell felelnie a magyar nyelv és helyesírás szabályainak." E fontos rendelkezés végrehajtásának segítésére a *Belkereskedelmi Minisztérium és a Népfront* nyelvi munkabizottsága *Együttműködési megállapodást* kötött. (Ez is olvasható lapunk mostani számában.)

Dr. *Schagrin Tamás*, a Belkereskedelmi Minisztérium főosztályvezetője a munkabizottság ülésén a megállapodást méltatva utalt rá, hogy vannak jó példák az elnevezésekben, pl. *Béke Szálló, Rege Szálló, Muskátli Eszpresszó;* érthető és elfogadható az *Inter-Continental*, a *Hyatt*, a *Novotel;* nincs szükség azonban a *Yoker*-ra, a *Brodway*-ra, a számtalan *shop*-ra, *snack bár*-ra, *drink bár*-ra, a *music-sity*-re. Már áprilisban megbeszélésre hívták össze egyes vállalatok, kereskedelmi főosztályok vezetőit, s meglett az eredménye: „Így pl. a Skála-Coop az Erzsébetváros szívében, a Klauzál téren eredetileg *Coop-Market* nevén tervezett bevásárló központját *Klauzál-üzletcsarnok* névvel nyitja meg. A Skála leányvállalata *Frutta-Porta* üzlethálózatát *Vitamin-Porta* üzlethálózatra keresztelte át. A Városház utcai *Bermuda snack* ma már *Városház ételbár*, a kispesti *Trió Pjt*-boltja *Mese* néven üzletel." Azt is bejelentette Schagrin Tamás, hogy a győri Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakközépiskola az ország hasonló oktatási intézményeinek körében „Nyelvi őrjárat"-ot hirdet a nyelvünkben (utcai feliratokon, üzleti elnevezésekben) fellelhető visszásságok, torzulások megváltoztatása érdekében. (A pályázat eredményét mi is ismertetni fogjuk, a találó fényképfelvételeket közöljük.)

Régi vita hazai nyelvművelésünkben, miként szerezzünk érvényt a helyes, jó, ízléses nyelvhasználatnak: a nyelvi ismeretek terjesztésével, meggyőzéssel vagy rendeletekkel, előírásokkal. Alapvetően mindig az előbbit vallottuk, bár sokan és sokszor ösztönöztek, ösztökéltek bennünket keményebb, parancsoló fellépésre. Lám, most egy törvényszabta előírás! És mégis örülünk neki, teljes támogatásunkkal állunk melléje. Egyrészt a megállapodás szellemében, mely a *magatartás* fokozatos javítását, megváltoztatását állítja előtérbe, a meggyőzést, mely együttesen kíván hatni a nyelvre és a vele összefüggő emberi tartásra. Másrészt attól a régebbi felismeréstől és meggyőződéstől indítva, hogy pl. éppen a kereskedelemben a felesleges idegen szavak áradata, divatja elé józan korlátokat *is* kell állítani. Úgy véljük, a Belkereskedelmi Minisztériummal, a Népfront nyelvi munkabizottságával közös törekvésünk egyetértésre és támogatásra talál olvasóink körében is. Szívesen látnánk véleményüket, megfigyeléseiket, további javaslataikat.

Bencédy József

felelős szerkesztő

---

hogy a személyleírás nem a feleségre vonatkozott, hanem a gyilkosra. Én így írtam volna le ezt a mondatot: „Olof Palme felesége szerint a gyilkos egy körülbelül 180 centiméter magas, 35 év körüli, sötét hajú férfi volt."

A Magyar Hírlapban olvastam: „Amikor a Himnuszt vagy a Szózatot *hallom, hallatlan* melegség önt el." Itt a *hallom* és a *hallatlan* szó egymás ellen acsarkodik, mert a *hallásnak* mintegy ellenlábasa a *hallatlanság*. A *hallatlan* helyett jobb lett volna más jelzőt alkalmazni: *nagy, kimondhatatlan*, esetleg *különös* (melegség).

A Magyar Nemzetben írta valaki az 1848–1849. évi szabadságharc leverése utáni szomorú napokról megemlékező cikkében, hogy Várady Gábor honvéd őrnagy „a 22. borsodi és a 105. máramarosi zászlóaljakkal, lengyelekkel, tüzérekkel Máramaros felé vonult, ahol csapatait – az *ágyuk* megsemmisítése után – hazabocsátotta". Vajon miért kellett a harcok után hazafelé indulóknak fekvőhelyüket, vagyis az *ágyukat* megsemmisíteni? Persze, hogy akitől ez a mondat származik, nem *ágyakra*, hanem *ágyúkra* gondolt. De akkor hosszú *ú*-val kellett volna írnia: „az *ágyúk* megsemmisítése után".

Pásztor Emil

Kancsalul festett egek?

Bizonyára sok olvasónk ismeri a múlt század egyik kiemelkedő költőjének, Vajda Jánosnak gyönyörű versét, a Húsz év múlva címűt. Hogy is kezdődik?

„Mint a Montblanc csúcsán a jég,
Minek nem árt se nap, se szél,
Csöndes szívem, többé nem ég,
Nem bántja újabb szenvedély."

Harmadik sorát dőlt betűvel szedettem, hogy hangsúlyozzam: csakis így jó, így helyes. Nemegyszer ugyanis olyan változatot hallunk, amelynek ez az íráskép felel meg: *Csöndes szívem többé nem ég*. E szerint az értelmezés szerint a költő a maga csöndes szívéről beszél ebben a versszakban, s megállapítja róla, hogy az többé nem ég. Csakhogy ez az értelmezés hibás, s a tévedés oka nyilvánvaló: sokan nem figyelnek föl arra, hogy a „csöndes szívem" után vessző van a versben, s ez a vessző két tagmondatra bontja szét a sort. Az egyik tagmondat: „Csöndes szívem", s ebben a *csöndes* szó nem jelző, hanem állítmány. Az irodalomtörténész Makay Gusztáv írja „Csapdák a verselemzésben" című cikkében a következőket:

„Ha nem veszünk tudomást a vesszőről, amely két tagmondatra bontja a kritikus sort, akkor a *csöndes* nem állítmány, hanem jelző, és Vajda abba a művészietlen képzavarba esik, hogy a Montblanc *jegéről* azt állítja, hogy *nem ég*. (Ha két tagmondatról van szó, akkor a másodikban a *nem ég* ... önállóan a költő szívére vonatkozik...)"

Elárulom, mindezt csupán példának idéztem, annak szemléltetésére, hogy egyetlen vessző mennyire meg tudja változtatni egy verssor vagy akár egy egész vers értelmét. Persze prózai szövegét is, de most, stílszerűen, maradjunk a versidézeteknél.

Egy budapesti rádióhallgatótól kaptam nemrégiben a következő levelet:

„Igen tisztelt Tanár Úr! Az újságírók gyakran idézik cikkeik címében klasszikusainkat. Ez önmagában még nem hiba, hanem érdem. Ha azonban az idézet tévedést, félreértést sugall, akkor már baj van. Soraim igazolásául csatolok egy újságkivágást. Mint látható, a Népsport 1985. november 23-i számában megjelent egy cikk ezzel az öles betűkkel szedett címmel: »Kancsalul festett egek«. Tetszetős a cím, csakhogy van egy kis bökkenő, mégpedig az, hogy Vörösmarty örökzöld versében az egeket nem »kancsalul festik«, hanem csupán »kancsalul nézik«!

Tisztelettel:
Gyurkovits István
Budapest, Pengő u. 6–8. (1024)"

Lehet, hogy pontoskodás, agyonmagyarázás részemről, hiszen A merengőhöz című verset, Vörösmarty egyik legszebb költeményét a csak valamennyire is iskolázott fiatalok és idősebbek egyaránt ismerik, de azért felidézem azt a már szállóigévé lett két sort a versből, amelyik az újságírót az iménti cím *adására ihlette*.

„Ábrándozás az élet megrontója,
Mely, kancsalúl, festett egekbe néz."

Ugye világos olvasóink számára, hogyan kell értelmezni a dőlt betűkkel kiemelt sort? A benne található vesszők nyilvánvalóvá teszik, hogy szó sincs kancsalul festett egekről, hanem arról van szó, hogy az ábrándozás kancsal, hamis látásmódra vezet, amelynek következtében festett eget lát az ábrándozó a valódi helyett. S íme, itt is mindössze az okozta a félreértést, hogy az az apró kis írásjel, a vessző, elkerülte az újságíró figyelmét.

Ezt az adatot annak idején bemutattam a Magyarán szólva című rádióműsorban. Különösebb kommentárt azonban nem fűztem hozzá, ugyanis valamit akkor még nem tudtam; azt, hogy nem csupán egyedi félreértelmezéssel állunk szemben, hanem, mint az ismertetett Vajda-verssor hibás tolmácsolása esetében is, egy immár vissza-visszatérő hibával. Kétségtelen bizonyság erre, hogy a Magyar Ifjúság idei március 28-i számában, talán a Népsport-beli idézett írásból „ellesve", talán attól függetlenül, ismét felbukkan egy cikknek úgyszintén öles betűkkel szedett címeként, a végén ezúttal kérdőjellel ez: *Kancsalul festett egek?* S ne tessék azt hinni, hogy a kérdőjel a cikkírónak a kifejezéssel kapcsolatos bizonytalanságérzetét jelöli, ó nem! Hogy nem ilyenféle szerepe van, arról bárki meggyőződhet még akkor is, ha nem olvassa el az egész cikket, hanem csupán azt a szövegrészletet, amelyben még egyszer előfordul a szóban forgó kifejezés. Íme: „Ostoba, aki fanyalog, *kancsalul festett egekről* beszél ..." stb. Persze az egész írás elolvasása sem jár más eredménnyel.

A Vörösmarty-sor szándéktalan, ám korántsem ártalmatlan kiforgatása révén „létrehozott" hamis forma tehát már nem csupán alkalmi tévesztés, hanem egy terjedő hiba, amely a jól ismert szállóige helyébe annak egy torzult, zavaros változatát csempészi be tudatunkba. Persze ha már tudjuk, hogy mitől kell óvakodnunk – és cikkünkkel ezt talán sikerült elérnünk –, akkor többé nemigen fenyegethet bennünket a kancsalul festés veszedelme.

Grétsy László

Sínen van!

Az Édes Anyanyelvünk 1986. évi 3. számában jelent meg Szathmári Istvánnak *Sínen van?* című cikke. Hozzászólásom címét a feltett kérdésre feleletnek szánom. Véleményem szerint nem kifogásolható a *sínen van* állandósult szókapcsolatnak a cikkben hibáztatott, személyre vonatkozó alkalmazása („Ha nem is könnyű a mai középiskolások helyzete, de azért ők tulajdonképpen már *sínen vannak*").

A cikkíró úgy érzi, hogy az eredeti kép még nem távolodott el eléggé ahhoz, hogy a szókapcsolat jelentése elvonttá váljék, ami pedig elengedhetetlenül szükséges a szókapcsolatnak személyre való vonatkoztatásához, másküllönben óhatatlan, hogy ne legyen kellemetlen mellékzöngéje közlésünknek.

Csakhogy a 'sínen van' szókapcsolat sohasem jelentett síneken fekvő valamit; mindig is azt akarta kifejezni, hogy *valaki vagy valami immár egyenesben van*, vagyis hogy *valamely* folyamatnak további, kedvező kimenetele már nem kétséges. A *sín* itt a kényszerpályát jelenti, amelytől nem lehet se jobbra, se balra (esetleges helytelen, aggodalomra okot adó irányba) eltérni, a továbbiakban a siker már szinte bizonyosra vehető.

Ilyen értelemben mondhatta nekem egyik idősödő barátom: A gyerekek végre *sínen vannak*, most már magunkkal is törődhetünk. – A szeptemberi terefere műsorban sok-sok tévénéző társammal együtt hallottam a nagy hírű zeneművész honfitársunk szájából a következő mondatot: „Akkor már *sínen voltunk*..." – Biztosra veszem, hogy ezen a – színes mondanivalóba jól illeszkedő – kifejezésen a hallgatók közül senki sem ütközött meg, s mindenki megértette, hogy innen kezdve a siker útja számukra egyenes vonalú volt, zsákutcáktól, kitérőktől, útkereséstől mentes. Bízvást elmondhatjuk tehát, hogy a műszaki életből származó 'sínen van' újkeletű szókásmondásunkat személyre vonatkoztatva is használhatjuk, ezzel az értelmezéssel: 'egyenesbe jutott; túl van a nehézségeken'.

Rozslay György

Mennyire jó a „nem túl jó”?

A tévében egy szakember panaszosan említette, hogy a budapesti fák kezeléséről „tapasztalataink *nem túl kedvezők*”. Ebből a néző már tudhatta, hogy a fák kezelése szakszerűtlenül történik. Amikor a falurádió azt közölte, hogy „a mezőgazdasági munka a diákok körében *nem túl* népszerű”, sejtettem, hogy a munka a diákoknak egyáltalán nincs ínyükre, ódzkodnak tőle, kedvetlenül végzik, ha ugyan nem rühellik. A tévé esti krónikájában a riporter divatbemutatót közvetített, s ezt jelentette: „A csipke ezen a ruhán *nem túl szerencsés.*” Ezen azt kellett a nézőnek értenie, hogy a gallér a ruhán ízléstelen vagy legalábbis nem illik a ruhához. Ugyancsak a híradóban hangzott el tudósítás arról a két merész fiatalemberről, akik szörfön keltek át az óceánon, s az ismertetés közben a széllovasokról ez hangzott el: „Nem lehet *túlzottan kényelemszerető* ez a két fiatalember.” Gondolni való, hogy bizony a legkevésbé sem hívei a kényelemnek. „Nekem ez *nem túlságosan tetszik*” – jelentette ki a szaktekintély a sakkvilágbajnokságról arról szóltában, hogy a bajnokság körül mennyi hercehurca, visszásság volt tapasztalható. Egyetemi tanár szájából hangzott el, hogy „nem *túl nagy örömmel*” kell kinyilvánítania nemtetszését egy elhangzott véleményről. De kinek is lett volna ehhez „túlságosan nagy kedve”...?

Hátborzongató minősítés hangzott el a rádió párizsi tudósítójától, aki egy politikai gyilkossággal kapcsolatban ezt mondta: „A bérgyilkosság nem a *legtisztesebb hivatások* egyike.” Kirívóan enyhe kifejezés! Viszont nevetésre fakasztott a labdarúgó mérkőzés közvetítője, aki, amikor a jobbszélső gólhelyzetben messze a kapu mellé rúgta a labdát, ezt mondta: „A szélső lövése *nem volt túlságosan sikeres*”. Komikus hatású közlés volt.

Története is van annak, hogy egy önmagában javalló

„A SZÉLSŐ LÖVÉSE NEM VOLT TÚLSÁGOSAN SIKERES”

stílusértékű szó az eléje tett *nem*-mel ellenkező hatásúvá lesz. A *nem valami* a hagyományos formája az ilyen korlátozó kifejezésnek. Arany Jánost idézve: „Rozgonyi lakása *nem valami fényes.*” Hasonló szerep jutott a *nem éppen* határozószónak a tulajdonság kisebb mértékének jelölésére: „Szépnek *nem volt éppen szép,* de igen kedves” – olvashatjuk Gárdonyinál.

Lőrincze Lajos egy másik, hasonlóan korlátozó formulát vett célba (Nyelvőrségen, 300. oldal): „Sikeresnek mondható” cím alatt arra mutatott rá, hogy ez a formula a szerénykedő, óvatos kifejezés eszköze. Jól illik a házassági hirdetésekbe: „*Csinosnak mondott,* fiatalos özvegy férjhez menne...”

Hasonló, fenntartást jelentő határozószók a *lényegében, voltaképpen, tulajdonképpen;* gyengítik a dicséretet, az elismerést. Vannak egyéb megszorító kifejezések is. Egy tavaszi fesztiválla kapcsolatban ilyen kérdés hangzott el a rendezvény igazgatójához: „Mit nem sikerült megvalósítani a fesztiválon?”. A válasz: „Inkább azt mondanám, megkerülve *egy picit* a kérdést, ami sikerült.” Vagyis egyáltalán nem kívánt a mulasztásokról beszélni. Aki pedig – mint a Magyar Nemzet glosszaírója írja (1986. I. 7.) – azt mondja, hogy *némely esetben,* és azt gondolja: mindig, vagy azt susogja: *olykor előfordul,* és azt hiszi: legtöbbször így vagyon, az köntörfalazó, esetleg képmutató, netalán gyáva ember.

Szende Aladár

Karácsonyi hirdetések

Miért fog el rossz érzés, amikor karácsonyi hirdetéseket olvasgatok? Miért boszszankodom? Hát sok mindenért.

Kezdjük talán azzal, hogy miniszteri rendelet ide vagy oda, hemzsegnek az idegen szavak. A vásárló szeretné tudni, mit kínálnak neki. Ezzel a hirdetők, úgy látszik, nemigen törődnek. Fejtörést okoz például a *fondügarnitúra,* mert igazából nem lehet tudni, hogy mit is takar ez az elnevezés (talán sajtoskészletet?); igénybe lehet venni az egyik áruház „saját áruhitel*konstrukcióját*” – nem értem.

Sznobok lettünk? „*Reprezentatív* étterem” – hirdetik, és itt természetesen „*gasztronómiai* különlegességek, étel*specialitások*” kaphatók, vagyis ételkülönlegességek, mert ezt jelenti magyarul mind a két elnevezés.

„Ajándék*shop*ok” mindenfelé, amerre csak nézek. Néhány évvel ezelőtt hol vásároltunk? Mindenesetre ezekben az új boltokban a fehérnemű is „exkluzív”, mert erre sincs megfelelő szavunk. Vagy volna, de az nem olyan előkelő, választékos, elegáns?

Jólesik a kereskedők udvariassága, de azért az iktelen igét nem kellene ikes igeként ragozni: „Karácsonyra ajándékoz*zék* térképet, atlaszt, földgömböt!” Helyesen: ajándékoz*zon!*

Az efféle nyelvújításnak sem örülhetünk igazán: „...először árusítanak kistermelőknek csomagolt *burgonyakisgumót*”. Bár csak tudnám, hogy ez az újdonság miben különbözik az apró burgonyától!

Nagy szakirodalma van már annak, hogyan csúfítják nyelvünket a terpeszkedő kifejezések. Azt hinné az ember, hogy a hirdetők nem szaporítják fölöslegesen a szót, hiszen elemi érdekük, hogy a reklámszöveg tömör legyen. Gyakorta mégis bőbeszédűek. Csupáncsak három példa: az önhordó garázs „összecsukott állapotban nagyméretű tetőcsomagtartóként használható”. Rövidebben: összecsukva nagyméretű csomagtartó. – „Az Elmex fogkrém használatával naponta 3×3 védőhatás éri fogait.” Tömörebben: Használjon Elmex fogkrémet, háromszoros a védőhatása! – Vagy: „most még kedvezőbb az ár” – egyszerűen: most még olcsóbb.

Az Expressz újság szerkesztőit dicséri, hogy kijavítottak egy hirdetést, mely más újságban még hibásan jelent meg. Íme a rossz változat: „Ezúton hívjuk fel Commodore plus 4-es tulajdonosok figyelmét ¼ évenként megjelenő programismertetőnkre, melyet, ha közli velünk nevét és pontos címét, úgy azt díjtalanul megküldjük.” Az Expresszben már így fest: „Ezúton hívjuk fel a »Commodore Plus/4-es« tulajdonosok figyelmét negyedévenként megjelenő programismertetőnkre! Ha közli velünk nevét és pontos címét, programfüzetünket díjtalanul elküldjük!” Ez a felhívás persze még tömörebb is lehetne: Commodore Plus/4 számítógép-tulajdonosok figyelem! Stb.

És találhatunk a hirdetésekben dicsérendő, leleményes elnevezéseket is. Ilyen például a *tipróka,* amely egy új visszér- és lúdtalpmegelőző, illetve -gyógyító eszköz. *Pattinka* üzemben gyártják a sós süteményt, a ropit, és ez a találó név megszégyeníti a *Skála Sprint*-et, a *Novotrade*-et és társait.

Nem lesz attól jobb egy áru, ha a neve kacifántos; nem ébresztünk nagyobb kedvet a vásárláshoz, ha a hirdetésből nem derül ki pontosan, hogy mit akarunk eladni. És a karácsonyi hangulathoz amúgy is jobban illene a hibátlan, szép szó...

Sebestyén Ilona

EGYÜTTMŰKÖDÉSI MEGÁLLAPODÁS

a Belkereskedelmi Minisztérium és a Hazafias Népfront Országos Elnökségének beszéd- és magatartáskultúrával foglalkozó munkabizottsága között

A Hazafias Népfront Országos Tanácsa és a Belkereskedelmi Minisztérium vezetői az 1986. június 16-án folytatott megbeszélésen elhatározták, hogy a minisztérium az üzletek magyar nyelvű elnevezésére kidolgozott program végrehajtása érdekében a jövőben működjön együtt a HNF beszéd- és magatartáskultúrával foglalkozó munkabizottságával, és közös pályázat kiírásával segítsék elő az üzletek magyar nyelvű elnevezésének elterjedését.

A minisztérium és a munkabizottság – tekintettel arra, hogy a magyar nyelv helyes használata a magatartáskultúra része, amelynek alakítása átfogó intézkedéseket igényel – szükségesnek látja együttműködésük kiépítését és fejlesztését az üzleti elnevezések nyelvi szempontból történő megítélése mellett a kereskedők kulturált magatartásra való nevelésében, oktatásában is.

Ennek megfelelően megállapodnak a következőkben:

1. A munkabizottság a tanácsi szakigazgatási szerveknek
– tanácsadással,
– javaslatokkal,
– állásfoglalással
megfelelő segítséget nyújt az üzleti elnevezésre vonatkozó szabályok, előírások érvényrejuttatásának elősegítése céljából.

2. A felek közös pályázat kiírásával mozdítják elő a magyar nyelvű üzleti (és termék-) elnevezések terjedését. A pályázati rendszer feltételeit a bizottság kidolgozza. A beérkezett pályázatok alapján útmutatót, mintát állít össze azokból a javaslatokból, amelyek a legjellemzőbben fejezik ki az egyes üzletek szakmai jellegét, kellően felkeltik a figyelmet, és megfelelnek a nyelvi követelményeknek. Az így elkészített „névhasználati mintatár" a kereskedők és a tanácsi kereskedelmi szakigazgatási szervek munkáját hivatott segíteni.

3. A minisztérium támogatja, hogy a Belkereskedelmi Továbbképző Intézet a szakmai tanfolyamok széles körére terjessze ki, az új tanfolyami tematikába pedig építse be a kulturált beszéd- és magatartási szabályok oktatását, e témát az előadásokon súlyának megfelelően kezelje. A meglévő tananyagokat és szemléltető anyagokat a BTI – a munkabizottság bevonásával – folyamatosan felülvizsgálja és korszerűsíti.

4. A magánkereskedők képzését szolgáló tananyagok kiegészítéseként a munkabizottság elkészíti a Beszéd- és viselkedéskultúra tézisei című oktatási pótfüzetet.

5. A minisztérium elősegíti a kulturált magatartás, a beszédkultúra ismertetését szolgáló, népszerűsítő cikkek, illetve cikksorozat megjelenését a szakmai folyóiratokban (VENDÉGLÁTÁS, KIRAKAT, KISOSZ Értesítő). A cikkekben a kereskedelmi szolgáltatás illemtanával, a nyelvi kifejezés, a viselkedéstan alapvető szabályaival foglalkoznak a bizottság felkért szakértői.

6. A HNF munkabizottsága 1987-ben megjelenteti Nyelvi illemtan című kötetét, melyben külön fejezetben fogalmazzák meg a kereskedelem, a vendéglátás, a kulturált kiszolgálás nyelvi és magatartásbeli szabályait.

7. A minisztérium és a HNF munkabizottságának vezetői évente értékelik az együttműködés tapasztalatait, eredményeit, és meghatározzák a további együttműködés területeit, a közös feladatokat.

Remek rímek

Olvasóink fölbuzdulva azon, hogy a Remek rímek több helyet kaptak lapunkban, szép számmal küldtek be megint játékos verseket. Csak szemelvényeket adhatunk belőlük:

Sem vén korban, sem bocs-korban
Nem jár a medve bocskorban.

Víz partján egy bús dog áll,
Fázik: hűs szél fújdogál.

Fukar, nem fog adni,
Le merném fogadni.
(Lázár Lajos, Budapest)

Ha ide száll Elza varja,
Barátnője elzavarja.
(Kovács Ernő, Melbourne. Ausztrália)

Mi vagyok én? Ellenpont!
A pimaszság ellen pont;
Sajnos, csupán parány pont.
(Kovács Anna, Versec. Jugoszlávia)

Holnap megrendezem bálom,
Legalábbis megpróbálom.
(Kellerman Éva, Zalaegerszeg)

Kapva kap az amazon
Emezen és amazon.
(Csillik Mihály, Szeged)

Az 1986. évi 3. számunkban közölt sírversek nyomán hasonlókat kaptunk olvasóinktól. Mutatóba néhányat:

Itt nyugszik Kerek Dorottya,
Nem volt soha egy porontya,
Sem daliás vőlegénye,
Csak sírig hű nőerénye.

Itt nyugszom én, Szakáll Kálmán,
Akit neje nem szekál mán.
Szekálhatna még az árva,
Ha nem volnék ide zárva.
Ide tettük Pék Bertalant,
Fönn maradtunk, ő meg alant.
Ha tehetné, kiordítna:
Lenne inkább megfordítva!
(Rézné Lesz Gabriella, Budapest)

sz. gy.

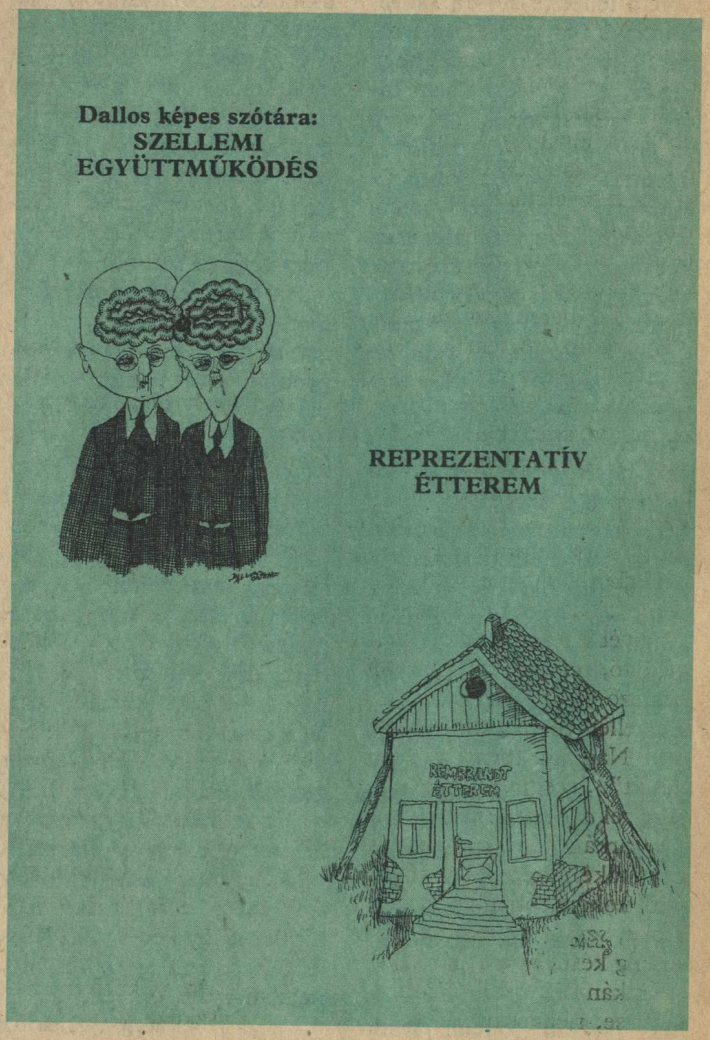

A Toldi és az igekötők

A nyelvészeti és nyelvművelő irodalom sokat foglalkozik az igekötős igékkel, e sajátos nyelvi képződményekkel, amelyeket az összetett szavak kategóriájába sorolunk, de alakilag inkább szószerkezetek, hiszen bizonyos mondattani viszonyok között tagjaik szétválnak (*meglátja:* nem *látja meg* : *meg* fogja *látni*), jelentéstanilag pedig a képzett szavakhoz állnak közel, minthogy az igekötő a képzőkhöz hasonlóan módosítja az ige jelentését (*meglátja* = látni kezdi). Igekötős igék már legrégibb összefüggő nyelvemlékeinkben előfordulnak, bár csak szórványosan; a nyelvfejlődés folyamán számuk egyre nő, alkalmazási körük bővül. Érdemes szemügyre venni az igekötős igék használatát egy klasszikus irodalmi szövegben. Jó alkalmat nyújt erre egy nemrég megjelent érdekes könyv, a Toldi-szótár, Pásztor Emil munkája (Tankönyvkiadó, 1986.), amely Arany János Toldijának teljes szókészletét szótári feldolgozásban mutatja be.

A Toldi szövegének 2873 különböző szava – szótárilag elkülöníthető címszava – között 112 *meg* és ugyanennyi *el* igekötős igét, igenevet, illetve igei származékot (pl. *megvetés*) találunk. Ez a pontosan egyenlő arány, bár minden bizonnyal véletlen, mégis figyelmet érdemel, ugyanis a szóstatisztikák szerint általában a *meg* a leggyakoribb igekötő, s utána második helyen áll az *el*. A Toldiban az *el*-es igék nagy száma többek között azzal magyarázható, hogy a mozgalmas, cselekményes szövegben sok a mozgást, helyváltoztatást jelentő ige: *elbujdokol, elér, elfordul, elfut, elhord, elindít*. Szintén egyenlő, 62–62 a *ki* és a *fel|föl* igekötős címszavak száma. A *fel* alakváltozat gyakoribb, mint a *föl:* az *ö*-s változattal Arany olyankor él, amikor az *e, é* hangzók egyhangúságát akarja elkerülni (pl. *fölcserél, fölegyenesedik, fölkeresés*), s ez megfelel a mai nyelvi normának is. Petőfi – amint ez a Petőfi-szótár A–F betűs kötetéből (Akadémiai Kiadó, 1973.) kiderül – szülőföldje nyelvjárásának hatására jóval gyakrabban használta a *föl* alakot a *fel*-nél. A Toldi-szótár 37 címszavában fordul elő a *le*, 20-ban a *be|bé* (a régies-nyelvjárásias *bé* ritmikai változatosságot visz a rövid szótagok közé: „Bence a tarisznyát *béhozá* ezalatt" dallamosabban hangzik, mintha *behozá* állna ott), 17-ben az *össze*, 9-ben a *vissza*, 4-ben a *szét*, 3–3-ban az *elő* és az *által*, 2-ben az *át*, 1–1-ben az *agyon* és a *széjjel*.

Igekötőink történetileg határozószókból fejlődtek, és nagy részükről ma is nehéz eldönteni, hogy határozószók-e vagy igekötők. Ezt az átmeneti, ingatag helyzetet tükrözi Arany írásmódja, amelyben az *oda* (9 címszó), *neki|néki, rá|reá* (7–7), *bele|belé* (6), *végig* (4), *haza* (3), *utána* (2), *egybe, előre, szembe* és *újra* (1–1) többnyire külön van írva olyankor is, amikor az ige előtt áll. (A Toldi-szótár a címszavakat mai helyesírással közli, utána feltünteti az Arany használta írásváltozatot, és az idézetben is megtartja a költő írásmódját: pl. *reáakad* ... *[reá akad]* ... „a két farkasra *reá akadának*.")

Egyéb határesetekre is felfigyelhetünk. A *ki, be, le* nem igekötő, hanem önálló mondatrész szerepű határ[illegible] a következő szövegrészekben: „Györgyből mikép h[illegible]og *ki* s *be* a lehellet" (nem „kihortyog", „behortyog"), „Szépen süt *le* a hold Nagyfalu tornyára", „tisztán csillogott *le* a hold" (nem „lesüt", „lecsillog"). Ugyanígy az *össze* meg a *vissza:* „tővelheggyel *össze* hagyja a cselédet" (nem „összehagy"), „Futkosott sarkáig s *vissza* a sarkátul" (nem „visszafutkos"). A *széjjel* igekötőként szerepel a *széjjeloszlik* címszóban, de önálló határozószóként ebben az idézetben: „Mészáros legények, merre láttak, *szélyel* Iramodtak egy-egy hurkoló kötéllel", mivel a sorvég kettévágja a szószerkezetet.

Ritkán esik szó az összetett igekötőkről. Az igekötő megismétlése, megkettőzése nyelvünk sajátos eszköze a cselekvés vagy történés ismétlődésének kifejezésére: *fel-feláll, meg-megáll, meg-megvereget, vissza-visszanéz*. Szótáraink általában nem tartják nyilván az ilyen képződményeket, amelyek elvben bármely igekötős igéből automatikusan létrejöhetnek, de a Toldi-szótár, igen helyesen, külön címszóként tünteti fel őket, s így azt is meg lehet számolni, hányszor élt Arany a Toldiban ezzel a nyelvi lehetőséggel. (Az előbb felsorolt négy ige esetében.) Régi nyelvünkben elég gyakori volt az *el-ki, el-be, el-fel, el-le* kettős igekötő: Arany is használta Válasz Petőfinek című versében: „Akartam köréből *el-kivándorolni*", de a Toldiban s így a Toldi-szótárban nem található. Megvan viszont egy népnyelvi eredetű, nyomósító előtagú összetétel: „Szarvát öklelőre *nagy-le* bocsátotta"; ez inkább önálló határozószó jellegű, a Toldi-szótár annak is minősíti. Mai köznyelvünkben is él a *végig*-nek saját szótövével nyomósított *véges-végig* összetétele, de ez sem számít igekötőnek, külön kell írni, így fordul elő a Toldiban is a forgószéllel kapcsolatban: „Mely a hamvas útat *véges-végig* méri".

Az írói szótárak – amilyen a Toldi-szótár és a sajtó alatt levő harmadik kötetével a közeljövőben teljessé váló Petőfi-szótár – módot adnak arra, hogy a költők nyelvhasználatának a mai köznyelvi normától való ilyen apró, egyenként alig feltűnő eltéréseit megfigyelhessük.

Soltész Katalin

DIÁKOK ARANYKÖPÉSEI

A tanuló gyakran csak „fél füllel" hallja a tanári magyarázatokat, és ennek megfelelően „fél szemmel" írja az iskolai dolgozatokat. Így keletkeznek – olykor kapkodásból, sietségből – az iskolai bakik, viharos derültséget fakasztva az osztálytársak körében, akik jóval később, az érettségi találkozókon is emlékeznek rájuk. Némelyek föl is jegyzik ezeket az utókor számára, s a leghumorosabb bakik országszerte ismeretessé válnak, nemzedékről nemzedékre öröklődnek.

Különböző források – diákalbumok, iskolai értesítők, saját följegyzéseim, közkinccsé vált közlések – révén érdekes bakigyűjteményem van az iglói gimnázium, a budapesti fasori gimnázium és más iskolák diákjaitól. Egy kis szemelvényt adok belőlük.

1948-ban megtartották a szabadságharcot, és Petőfit vállán vitték be a sajtóba. – Őseink nem éltek sokáig, mert rendszerint már előbb, csatákban estek el. – Jóbot sok csapás érte: elvesztette gyermekeit, barmai megdöglöttek, és mindezek tetejébe egyedül kellett élnie feleségével a pusztában. – Akropolisz volt az a nőstényfarkas, amely Rómeót és Júliát szoptatta. – Arany János számos kútfőből merítette költeményeit, de legtöbbet saját kútfejéből. – Buda hátat fordítva menekül, Etele pedig hátulról mellbe szúrja. – A perzsák napot, holdat és más élő állatokat imádtak.

Lapunk 1983. évi 2. számában már közöltünk ilyen bakikat egyetemi hallgatók szakdolgozataiból Horváth János egyetemi tanár följegyzése alapján. Örülnénk, ha olvasóink is gazdagítanák az iskolai bakik gyűjteményét.

Szepesy Gyula

NYELVÜNK VILÁGA

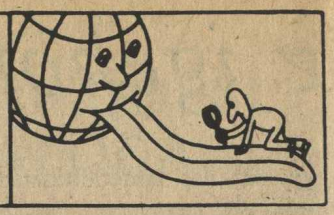

Beszélő helynevek a Káli-medencében

A „beszélő" neveket ez ideig az irodalmi névadásban tartották számon elsősorban. Tolnai Vilmos nevezi először beszélő vagy leíró neveknek (Minerva, 1926. V. 346) „az irodalomban előforduló olyan tulajdonneveket, melyek már puszta köznévi jelentésüknél fogva is testileg, lelkileg vagy más módon jellemzik viselőjüket, mintegy magukért beszélve bemutatják tulajdonságaikat".

Beszélő helyneveket nemcsak az irodalmi művekben találunk, hanem a népi helynévadásban is. A hivatalosan elfogadott földrajzi nevek mellett párhuzamosan gyakran több variációjú szemléletes, ötletes, fantáziát megmozgató népi nevek is élnek a névhasználatban. Gyakran ezek a népi nevek hivatalos névvé is váltak, illetőleg válhatnak (elsősorban a külterületeken).

A nép lelkületéről, fantáziájáról, humoráról árulkodnak a következő nevek, amelyeket a Káli-medence falvaiban jegyeztem fel.

A legrégibb népi beszélő nevek története gyakran több évszázaddal korábbi évekre nyúlik vissza. Így van ez Kővágóörsön is. A római katolikus templomot még ma is gyakran *Dac-templom*-nak nevezik. Az ellenreformáció idején ugyanis nagy háborúskodás folyt a helybeli evangélikusok és katolikusok között. Ezt az újabb templomot „dacból" építették a katolikusok az evangélikus templom elé. A néphagyomány szerint: amit nappal építettek, azt az „ellenfelek" éjjel lerombolták. Katonaságnak kellett rendet teremteni a faluban.

A köveskáli *Szégyenkű* név eredete szintén a régi századokba vezet vissza. A hagyomány szerint a régi harangtorony sisakkövét a templom oldalbejáratához ásták le szégyenkőnek. A tolvajokat és az erkölcstelen, parázna nőket vasárnap ide ültették, és az asszonyok leköpdösték őket.

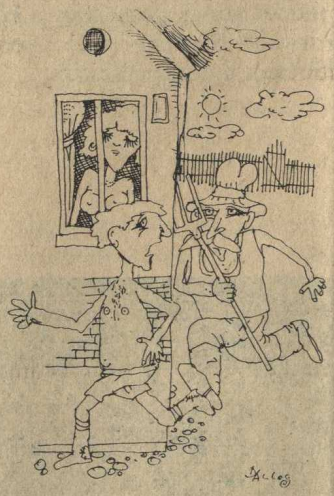

A mai – napjainkban vagy a közelmúltban keletkezett – népi „beszélő" helynevek már másfajta szokásokról árulkodnak. A kővágóörsi iskola melletti kis teret azért nevezik *Dühöngő*-nek, mert sokszor hangos a környéken lakók veszekedésétől.

A szentbékkállai Rákóczi utca lakói a *Gatyaszalasztó*-ban laknak. (A néphagyomány szerint egyszer egy férfi gatyában volt kénytelen elszaladni az utcabéli menyecskétől.) A kővágóörsi *Gatyaszár*, ill. *Gatyaszár köz* nem eseményre utal, csupán a kis utca 'köz' formájára. Az asszociációs nyelvi játék játszott szerepet Köveskálon a kis tavak elnevezésében: *Fillérke, Pocséta*.

A külterületi nevek közül még a lakott helyeket jelölő *-major, -puszta* utótagú nevekhez is érdekes névmagyarázat fűződik. A salföldi *Aligvárimajor* egykori birtokosa szavajárásáról kapta nevét: „Alig várom, hogy elkészüljön". A Mindszentkállához tartozó Szentimrepusztát pedig még ma is „beszélő" népi nevén *Sanyarúpusztának* nevezik. (Uradalmi major volt, s a cselédek igen szegényen, sanyarú sorsban éltek itt.)

Az egykor nagyon gazdag népi hitvilágot több határrésznév is tükrözi. A kővágóörsi *Papütő* nevét onnan vette, hogy a vidéki búcsújáró nép az ecséri Szent László templom felé igyekezvén a Hármas-dombnál nem akart vámot adni, ezért a vámos az erdő szélén a kísérő papot leütötte.

A nép képzeletvilága sok esetben meg nem történt eseményeket is bizonyos helyekhez köt. Az *Ördög-szikla* neve például úgy keletkezhetett Kővágóörsön, hogy a monda szerint a „vörös barátok" felköltöztek a *Küszöb-orr* környéki barlangokba. A lakosság meg a *Koppány*-ba rejtőzködött az ellenség elől. A babonás nép nem tudta, hogy kik laknak a barlangokban, azt hitték, hogy ördögök, boszorkányok. A köveskáli *Jézuskiáttó-dombon* egykor vallási szertartásokat végeztek, a monoszlói *Boldog-Miklós-szikla* egy fiatal pár szerencsés megmenekülését idézi.

A Káli-medence lakóinak tréfálkozó kedvére utalnak a gyenge minőségű föld elnevezései: a köveskáli *Kenyérszalasztó* a termést gyakran elszalasztotta, a kővágóörsi *Kódis-domb: Kopasz-domb* is kevés termést adott. A *Kódis-mező* változat pedig egy nagy birkalegelőt jelöl, amely nyáron „kiég".

Gazdag nyelvi fantáziát mutat a kővágóörsi *Vörös-domb* hármas neve is: *Belátó-domb*-nak és *Ebédleső*-nek is nevezik. A népi magyarázat szerint azért, mert ha az ember kilép az erdőből a *vörös* kővel teli dombra, *belát* a környék falvaiba. A gulyások innen *lesték*, hogy hozzák-e már az ebédet.

Egyes felszínnevek meghatározó eleme jellegzetes névátviteleken, képzettársításokon alapul: *Nyergestető* (Kékkút), *Hegyes-tű* (Monoszló), *Tátott-szájú-kő-ódal* (Szentbékkálla). Balatonhenyén pedig egy forrás a pásztoroktól a nagyon hideg vize miatt kapta a *Jégfarkú-kút* nevet. A szentbékállaiak színes fantáziájára vall a nevezetes öreg mezei juharfa neve: *Kokastaréjfa*.

A köveskáli és kékkúti *Kukolla* és a szentbékkállai *Honcsokos* névre néprajzi-nyelvjárási szempontból is érdemes felfigyelnünk. Az előbbi példa pálinkafőző-házat jelöl, az utóbbi pedig olyan legelőt, amely tele van vakondtúrással. A befüvesedett vakondtúrásokat e tájékon *honcsokos*-nak nevezik.

A Káli-medence „beszélő" helyneveinek tára is igazolja, hogy – mint általában a zárt etnikai körzetekben – itt is gazdag történeti, népköltészeti, néprajzi, nyelvészeti anyag áll a kutatók rendelkezésére.

Boros Edit

Bevezetés a középiskolai anyanyelvi tantárgypedagógiába

Egyetemi jegyzet, Tankönyvkiadó 1986, Szerk.: Fülöp Lajos

1978: új fejezet kezdete a magyar nyelv tanításában, a középiskolákban. Ekkor léptek életbe az új tantervek és tankönyvek. Ezek azonban csak a megújulás lehetőségei, mozdulatlan anyagai. Hogy sikeresen működő eszközzé váljanak, két munkát kell elvégezni: a gyakorló pedagógusok átképzését és a tanárjelöltek módszertani felkészítését. Ez utóbbit szolgálja az ELTE közelmúltban megjelent tantárgypedagógiai jegyzete.

Azt az alapelvet követi, hogy a nyelvi ismereteket az élő nyelvből, a tanulók nyelvtudásából, nyelvi élményeiből kell kibontani. Ennek a tevékenységnek alapegysége a nyelvhasználat-központú feladat. Emberközpontú szemlélet jellemzi a tananyagok tárgyalását, a feldolgozás

Egy képző karrierje

Panaszkodnak nyelvészeink – mégpedig joggal – amiatt, hogy mostanság az új szavak alkotásában túlságosan elburjánzott a szóösszetétel, és háttérbe szorult a szóalkotás másik fő eszköze, a szóképzés. Akadnak azonban örvendetes kivételek is. Ezek közé tartoznak az *-ó/-ő* képzővel alkotott főnevek.

Mint ismeretes, az *-ó/-ő* elsősorban folyamatos melléknévi igeneveket képez, efféle használata természetesen ma is eleven *(parkoló autó, cselező csatár)*. De már igen régóta alkot igéből főneveket is. Ezek jelölhetik magát a cselekvőt *(sportoló)*, a cselekvés helyét *(ebédlő)*, a cselekvés eszközét *(ásó)*. Ma leginkább ez utóbbi funkcióban keletkeznek *-ó/-ő* képzős főnevek; például: *erősítő* (a híradástechnikában), *nyílászáró, távfűtés-érzékelő* (l. Esti Hírlap 1985. szept. 7. sz.), *üzenetrögzítő, figyelemvizsgáló* (erről az új műszerről a Vasárnapi Hírek 1986. dec. 14-i számában olvashatunk). Közéjük tartozik a családi vendéglátás érdekes új eszköze: a *kínáló*. Ez a szerkentyű egy függőleges tengelyen kétoldalt vízszintesen elhelyezkedő, köralakú tálcákból áll, amelyeknek nagysága alulról fölfelé csökken, a karácsonyfára emlékeztető módon. Ha nem használjuk a kínálót, kétfelől össze lehet csukni úgy, hogy a tálcák egy-egy összezárt, függőleges kört alkotnak (némi domborulattal). Nyilvánvaló, hogy ez az ötletes szerkezet külföldről érkezett a hazai piacra, ennek ellenére idegen neve egyáltalán nem ismeretes: egyszeri szerencsés, leleményes szóalkotás (szóképzés) révén színmagyar elnevezéssel illetjük.

Van azonban képzőnknek egy újabban kifejlődött és elterjedt funkciója is: újságokban, folyóiratokban, rádióban, televízióban rovatcímeket alkotnak vele.

E rovatcímek egy része már meglevő *-ó/-ő* képzős köznevekből alakult. Némelyik még a köznévi jelentést is érintetlenül átveszi: *Jogi tanácsadó* (Népszabadság), *Talpalávaló* (fiatalok népzenei műsora a rádióban).

Gyakoribb azonban, hogy a köznév átvitt értelemben válik rovatcímmé. Ilyen a *Kilátó* (a rádió világirodalmi „folyóirata") és a *Lelátó* (sportmagazin a rádióban, ezt a szót annak idején, a Nemzeti Sport magyarító pályázatán alkották a *tribün* helyébe). Ide tartoznak még: *Társalgó* (másfél óra irodalomkedvelőknek, a rádióban), *Értékmegőrző* (szociológiai riportsorozat, ugyancsak a rádióban), *Néző* (valamikor önálló kiadvány volt, ma a Pesti Műsor időszakos rovatának a címe). Érdekes a *Könyvjelző* esete: ezt két lapunk is használja átvitt értelmű rovatcímként, mégpedig a Vasárnapi Hírek, ahol könyvismertetéseket vezet be; továbbá a Könyvvilág, amely tematikus összeállításban ajánl sajtótermékeket *(Könyvjelző – gyermekeknek; Könyvjelző – fiataloknak; Könyvjelző – fantasztikusokhoz)*.

Más címek csak lazábban kapcsolódnak már meglévő *-ó/-ő* képzős főnevekhez. Talán leginkább ilyen a *Mutató* (a belpolitikai főszerkesztőség gazdasági szemléje a televízióban; szoktunk beszélni például a termelés *mutatóiról*), továbbá az *Emlékeztető* (évfordulókról szóló rovat címe a Magyarországban; ismeretes az *emlékeztető* köznév például az értekezletek határozatait összefoglaló ügyirat megnevezéseként). Már alig-alig függ össze az *-ó/-ő* képzős főnévvel a *Gondolkodó* (a televízió tudományos magazinja; vö. nagy *gondolkodók;* esetleg Rodin *Gondolkodó*-ja is belejátszhatott a címalkotásba), még kevésbé köznévi eredetű a *Kapaszkodó* (alcím: Gyógypedagógiai szerviz, a rádióban).

A rovatcímeknek egy újabb csoportja már kétségtelenül magából az igéből jött létre, *-ó/-ő* képzővel, egy hasonló főnév közvetítő szerepe itt aligha jöhet szóba. Ilyenekre gondolhatunk, mint a *Böngésző* (könyvismertető rovat a Magyarországban), *Kitekintő* (alcíme: Hírek a világgazdaságból, Magyar Nemzet), *Kulturális ajánló* (Népszabadság), *Kínáló* (az előbbihez hasonló jellegű rovat a Képes 7-ben, aligha van közvetlen kapcsolata az említett köznévvel). Efféle érdekes címek még a *Mozgató* (a televízió kedd délelőtti műsorában), a „blikkfangos" *Szembenéző* (a televízió műsorpolitikájával foglalkozó rovat a Népszabadságban), továbbá a figyelmet szintén nagymértékben felkeltő *Tanakodó* (a rádiónak az oktatás, az iskola kérdéseivel foglalkozó rovata) és a hasonló hatású *Tegeződő* (a televízió belpolitikai főszerkesztőségének műsora fiatalok számára). E csoportban is találkozni egybevágó címekkel: könyvismertető rovatot, illetőleg folyóiratszemlét vezet be a *Lapozgató* (a Népszabadságban, illetőleg a rádióban). A család legfiatalabb tagja a *Sokkoló:* a balesetek bemutatása a televízió híradójában.

Ritkán az is megesik, hogy a rovatcím tulajdonnevet vesz kölcsön; kétségtelenül ide tartozik a *Ringató* (Beszélgetés versekről – kisiskolásoknak). A rádiónak ez a rovata József Attila ismert versének (Holott náddal ringat, holott csobogással...) címét idézi. De – mint láttuk – felmerülhet efféle címkölcsönzés a *Gondolkodó*-val kapcsolatban is.

Végül akad néhány egészen szokatlan alkotású, ötletes rovatcím is: *Lemezfülelő* (Vasárnapi Hírek), *Nyelvemlékező* (alcím: A magyar nyelv kezdeteiről – kezdőknek, a rádióban). De mindegyiken túltesz a *Körmönfontoló* (a televízió matematikai vetélkedője 5–6. osztályosoknak; vö. *körmönfont* és *fontol*).

Mindamellett az is előfordul – bár jóval ritkábban –, hogy nem egy rovat, hanem maga a folyóirat kap *-ó/-ő* képzős címet. Ilyen a *Figyelő* (gazdaságpolitikai hetilap), s ilyen volt, míg önállóságát megőrizte, az említett *Néző*, továbbá a fogyasztók lapja, a *Nagyító*, amely később beolvadt a Képes 7-be.

Úgy gondolom, a fenti – és a fel nem sorolt – példák világosan igazolják az *-ó/-ő* főnévképzőnek napjainkban is termékeny voltát, sőt azt a különlegességét is, hogy funkcióinak köre kibővült: kedvelt címalkotó eszközzé vált.

Rácz Endre

---

javasolt módszereit: az anyanyelvvel való [illegible]lkozás „minden ízében" [illegible]elés, a személyiségfejlesztés szolgálatában áll.

A fejezetek mindegyikére jellemző a legújabb tudományos ismeretek felhasználása. Az anyanyelvi nevelés hagyományos formái mellett bemutatja a könyv a legkorszerűbb eljárásokat is. Leírja például a programozott oktatás és televíziós óra modelljét.

Megnyerő az ismeretek átadásának szándéka: módszertani *tanácsokat* adnak, nem oktató jellegű előírásokat. Arra biztatnak a szerzők (az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszéke módszertani szakcsoportjának belső és külső munkatársai), hogy a könyv használói az olvasottakat saját egyéniségükhöz igazítsák. Bár a kiadvány a magyar szakos tanárjelöltek felkészítését szolgálja, a gyakorló pedagógusokat is hozzásegítheti módszertani készségük megújításához.

Koltói Ádám

A magyar és a finn nyelv hangzásáról

Itthon és Finnországban járván többször tapasztaltam és tapasztalom, hogy ha távolabbról hallok finn beszédet, tehát úgy, hogy az egyes szavakat, kifejezéseket, illetőleg mondatokat nem lehet megkülönböztetni, akkor az a benyomásom, hogy magyarul beszélnek. Mások, köztük nyelvészek is, hasonlóképpen vélekednek. Továbbá a finnek, messzebbről magyar beszédet hallván, szintén úgy érzik, hogy anyanyelvükön folyik a beszélgetés. És még tovább menve, se a magyar, se a finn nyelvet nem ismerő külföldiek hasonló körülmények között ugyancsak egyforma hangzásúnak találják a két nyelvet.

Ezek a vélemények azonban csupán benyomásokat, gyakran tapasztalható, de mégiscsak szubjektív megérzéseket takarnak. Amíg a tudomány a maga eszközeivel be nem bizonyítja az efféle megállapítások valós voltát, addig ezek szubjektív vélekedések maradnak.

Nos, egy fonetikával foglalkozó magyar és finn kutató: Kassai Ilona és Lea-Liisa Lahti nemrégiben az úgynevezett eszközfonetika segítségével, tehát gépi mérésekkel, módszeresen összevetette a magyar és finn nyelv intonációját, hétköznapibb nyelven: hangzását; és az eredményeket a Magyar Fonetikai Füzetek 1984. évi 13. számában (137–152) közzé is tette.

Anélkül, hogy részletezném a tőlük alkalmazott eljárásokat – ez amúgy is szakmai ismereteket kívánna –, csupán arra utalok, hogy először jellemezték a két nyelv hangtani jelenségeit: milyen a hangállományuk (hány és milyen magán-, illetve mássalhangzót tartalmaznak); milyen bennük a beszédhangok eloszlása, valamint sorokba rendezése; milyen a szó- és mondathangsúly, a mondatdallam és a beszédtempó.

Ezután a kísérlet során vizsgálták a semleges töltésű és az érzelemmel telített mondatok, valamint a felsorolások frekvenciaviszonyait (a frekvencia az egy másodpercre eső rezgések számát jelenti).

Idézek a tanulmánynak az összefoglalásából: „Az elemzésekből adódó egyező dallamgörbék arra mutatnak rá, hogy a magyar és a finn nyelv azonos módon alkalmazza az intonációt a különféle közléstartalmak és szándékok kifejezésére... A tanulmányban részletesen kifejtettek alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy az intonáció tekintetében helytállóak a hasonlóságot állító közlések" (150).

És mindez azt is igazolja, hogy a hangzás eszközei – ide véve még a ritmust is – a nyelv legmaradandóbb jelenségei közé tartoznak.

Szathmári István

Éber szemmel, füllel

HIHETETLEN!

tál *gránitkőből* készült. A legbonyolultabb elektronikus karórák már mindenfélét jelezhnek, még *kronométert* is tartalmaznak, és *időjárást is jósolnak* (?) Divatba jött az óragyártásnál egy könnyű fém, amiből az űrhajók is készülnek: *a titán.*

Kronométer = óra.
A legbonyolultabb órák még nagyon bonyolult órákat is tartalmaznak?

(Vasárnapi Hírek, 1986. IX. 21.)
Beküldte: Tóth Enikő, 9024 Győr, Lenin út 77.
Közzéteszi: **T. Urbán Ilona**

Egy születő mozaikszótípusról

A mozaikszó létrehozása tudatos nyelvi tevékenység. A jól sikerült alkotásokat a nyelv elfogadja, és önálló szóként kezdi őket használni. Gyakran annyira önálló életet kezd élni egy-egy mozaikszó, hogy az évek során a beszélők el is felejtik eredeti, hosszabb változatát, amiből alkották (pl. *közért, maszek*). Mivel a mozaikszóknak az a sajátosságuk, hogy egy hosszabb szó, illetve kifejezés helyett állnak, a rövidségre, gazdaságosságra sokat adó beszélők örömmel használják ezeket a formákat.

BMV-leves:
BELE MINDEN VACAKOT

Hogy a mozaikszó-alkotás eleven nyelvi tény, naponta jelzik új és új mozaikszószülöttek. Két példát idézek az ifjúsági nyelvből. A metró Kőbánya–Kispest végállomását – amely valóban hosszú, nehezen kimondható kifejezés – újabban *Köki*-nek nevezik. Hallottam már többször is, főleg fiataloktól: „Indul a vonatom a *Köki*-ről", vagy „Találkozzunk este hatkor a *Köki*-n!" Az 1985-ben alapított városligeti Petőfi Csarnok az állandó látogatók nyelvében egyszerűen *Pecsa*. Hangzás szempontjából nem éppen kedvező, de talán éppen ez játszott közre megalkotásában.

Régi betűszó, de diákotthonok-menzák környékén ma is hallható a *BMV-leves* (*B*ele *m*inden *v*acakot!).

Az írásbeli rövidítések kimondására emlékeztető mozaikszó a *hábé* (házibuli), illetve a papírzsebkendő elnevezése *(pézsé)*. Ezekre emlékeztetnek a mostanában egyre gyakrabban hallható új nyelvi fejlemények, amelyeket jobb híján *félmozaikszónak* neveztem el. Különösen ételnevek esetében terjedtek el, s föltehetően a honvédségi élelmezés és az iskolai menzák rövidítéses étlapjairól keltek szárnyra, pontosabban „szájra". A következő félmozaikszókat gyűjtöttem össze: *cséleves* (csontleves), *pénápolyi* (puncsos nápolyi), *esmájkrém* (sertésmájkrém), *kásajt* (kockasajt). Ezeknek a félrövidítéseknek a stílushatása kétségtelenül humoros. Ugyancsak ilyen hatást kelt Esterházy Péter új művében az üzemi étlapok és a naponta kitöltendő adatlapok rövidítéseit fölhasználó – gyakran visszatérő – mondat: „Neve, anyja neve, *szülhely, szemszám, párkáp, pirburg*..." (Bevezetés a szépirodalomba. Bp. 1986. 548.)

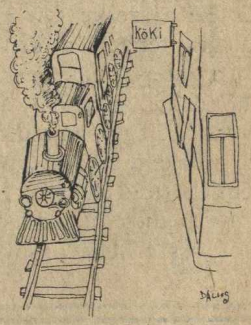

Tréfás hangulatuk és nem utolsósorban rövidségük miatt a mozaikszók és a „félmozaikszók" nyelvünkben minden bizonnyal szaporodni fognak. Arra pedig nem a nyelvnek kell ügyelnie, hogy az ember ne váljon rideg és közönyös *szemszám*-má, mint a fenti szépirodalmi szöveg is sugallja.

Balázs Géza

„Szólj"! 's ki vagy, elmondom"

SÁTORALJAÚJHELY, 1986. október 24–26.

1986 őszén 92 leány és 28 fiú teljesítményén mérhettük le azt a fejlődést, amelyet a második évtizedében járó verseny résztvevői mutattak. A versenyforma – a kialakult gyakorlatnak megfelelően – változatlan maradt. A „próbatétel" mindkét kategóriában írásbeli és szóbeli részből állt.

A szóbelin választható témák a következők voltak: *1.* Környezetvédelmi őrjáraton (valahol Magyarországon), műfaj: tudósítás az iskolarádióban. *2.* Mi kapott meg leginkább Patakon?, műfaj: élménybeszámoló, hallgatóság: osztálytársak a verseny utáni első találkozáskor. *3.* Hány nyelven beszélünk magyarul?, műfaj: fejtegetés (példákkal), hallgatóság: a versenyen résztvevő hallgatóság.

A versenyzők többsége, kb. két harmada a második témát választotta; a harmadik téma a tanulók egy harmadának tetszését nyerte meg, és csak alig néhányan szóltak az első témáról.

A teljesítményről általában elmondható: minden szereplőnek volt mondanivalója választott témájáról; a szerkesztés, a gondolatok közötti „rendteremtés" változatlanul gyakorolandó, a műfajhoz, tárgyhoz, helyzethez alkalmazkodó nyelvhasználat pedig még nem elég tudatos.

A legsikeresebben szereplő versenyzők a következők voltak: *Berényi Anna* Rózsa Ferenc Gimnázium (Békéscsaba), *Elsner Andrea* III. Béla Gimnázium (Baja), *Hankovszki Katalin* Révay Miklós Gimnázium (Győr), *Hódi Veronika* Radnóti Miklós Gimnázium (Szeged), *Kis Györgyi* Kereskedelmi Szakmunkásképző Intézet (Mezőtúr), *Kiss Judit* Landler Jenő Gimnázium (Bp.), *Kumin Krisztina* Petőfi Sándor Gimnázium (Bp.), *Kurucz Zsuzsanna* Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző Intézet (Győr), *Majoros Ildikó* 120. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet (Mezőkövesd), *Németh Árpád* 505. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet (Szekszárd), *Őri Erzsébet* Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakmunkásképző Intézet (Győr), *Pál Gabriella* Bolyai János Gimnázium (Salgótarján), *Sörényi István* Vendéglátóipari és Kereskedelmi Szakmunkásképző Intézet (Nyíregyháza), *Tóth József* Vörösmarty Mihály Ipari Szakmunkásképző Intézet (Székesfehérvár), *Vaskuti Tünde* III. Béla Gimnázium (Baja).

A HNF Országos Tanácsának beszéd és magatartáskultúrával foglalkozó bizottsága javaslatára különdíjban részesültek: *Boda Krisztina, Bodnár Zsuzsanna, Cser Katalin, Heinz Ottó, Juhász Edit, Kis Györgyi, Németh Árpád, Noll Katalin, Sinka Krisztina, Sörényi István, Suti Katalin, Szabó Zoltán, Veres Ágnes, Vitányi Gábor, Zákányi Eszter.*

A Kazinczy Ferenc Társaság emlékérmét kapta példamutató szóbeli szereplésért *Majoros Ildikó*, a Sátoraljaújhelyi Diákok Baráti Körének különdíját pedig *Virágh Béla* és *Kiss Judit* érdemelte ki. A Kazinczy-osztály címért folyó verseny eredményéért a Kazinczy Ferenc Társaság emlékérmével jutalmazták a miskolci Herman Ottó Gimnázium IV/b. osztályát.

A bíráló bizottság Sátoraljaújhely Város Tanácsának emlékplakettjét adományozta *Kovács Lászlóné*-nak, a bajai III. Béla Gimnázium tanárának és *Papik Péterné*-nek, a nyíregyházi Vendéglátóipari és Kereskedelmi Szakmunkásképző Intézet tanárának, mert ismételten jó eredménnyel készítették fel tanítványaikat a versenyre.

Graf Rezső

SZÉPEN MAGYARUL – SZÉPEN EMBERÜL

Szót fogadnak az Árendás köziek

Tanítás után beszélgetünk Kalász Mártonné Kállai Eszterrel, a budapesti, újpalotai Árendás Közi Általános Iskolában magyartanárával. Ő a Szépen magyarul – szépen emberül mozgalom elindítója.

– Mozgalomalapító vagyok? Inkább így mondom: tettem a dolgom.

Jól tette! Azt, hogy tanítványaival *szót fogadtak:* jobban megbecsülik szavaikat – egymást.

– Kazinczyt idéztük felhívásunkban: mondjunk „Jót s jól!" Jót: igazat, fontosat, szépet. Jól: pontos és helyes szóválasztással, tiszta hangképzéssel és kiejtéssel. A nyelv és a magatartás elválaszthatatlan. Jellemmutató cselekedet a beszéd is. Nemcsak a „fals" hangsúlyozás a hiba, hanem a semmitmondó fecsegés is. Mozgalmunknak – mondjuk hát így – célja: igaz tartalom szép nyelvi formában. Minden évben a költészet napja utáni hét péntekjén tartjuk meg a Szépen magyarul – szépen emberül-napot.

Gyorsan híre ment a kezdeményezésnek, a felhívás messzire hangzott. Sokan lelkesen üdvözölték az Árendás közieket, s csatlakoztak a mozgalomhoz.

– Mindenkit nem sorolhatok föl. Az elsők közül említek néhány várost, intézményt, ismert embert: Hódmezővásárhely, Szeged, Kálló, Székesfehérvár, Miskolc; az Élet és Irodalom szerkesztősége, a Győri Balett; Csehák Judit, Deme László, Grétsy László, Illyés Gyuláné, Keresztury Dezső, Péchy Blanka, Sinkovits Imre.

„Kifelé", lám, szépen száll a szó –, de hogyan hat „befelé"? Azaz: hogyan illeszkedik ez a törekvés az iskolai oktató-nevelő munka egészéhez a mindennapokban?

– Nem látványt, nem rendezvénysorozatot, nem külön mozgalmat akarunk. „Csak" tudatosítani és tervszerűen megvalósítani, hogy az anyanyelvi nevelés a személyiségformálás alapvető eszköze, élő szálakkal kapcsolódik például az erkölcsi, a hazafias és a közéleti neveléshez. A mozgalom sikere azon múlik elsősorban, hogy milyen színvonalú az anyanyelv tanítása az iskolákban. Erre az alapra épülnek az időszerű feladatok. A kollégák szemlélete is fontos, hiszen minden tanár

magyartanár is, mert magyar tanár; minden órán – ha közvetve is, a példa erejével – folyik anyanyelvi képzés. Most arra törekszünk, hogy segítőtársul nyerjük meg a szülőket is. Ma, sajnos, hiányzik életünkből a közös nyelvi élmény, a kellemes beszélgetés, a tiszta szavú vita.

Mostanában túl gyakran (szerintem olykor a lelkesedés, a munka, az ötlet, az önzetlenség hiányát leplezve) hivatkoznak a pénzre, úgymond: csak ennek birtokában lehet valamit produkálni. Csakugyan: a Szépen magyarul – szépen emberül mozgalom nem „pénzkérdés"?

– Mivel nem „külső", hanem „belső" mozgalom, lelkesedéssel és leleménnyel előteremtjük a szükséges dolgokat. Szülők, vállalatok is segítenek – munkájukkal.

Tervek, teendők?

– Fórumot szeretnénk létrehozni a szépen beszélők bemutatkozására. Tanulók, tanárok, szülők, vendégek együtt, egymás előtt szerepelnének. Jó lenne folyamatossá tenni a pedagógusok anyanyelvi továbbképzését, sőt: sajátos anyanyelvi mozgalmat kellene szervezni számukra. Már megfogalmaztuk, aláírtuk, közzétettük felhívásunkat a következő Szépen magyarul – szépen emberül-nap tartására. Ennek időpontja: 1987. április 17. Irányító gondolatunk: a beszéd igazán az értelem világosodásával, a jellem nemesedésével együtt tökéletesedik. E napot mindenütt, egyedül is meg lehet tartani: mindenki a saját hibáját javítsa. Nem ünnepnapot akarunk – önvizsgálatot, a feladatok kijelölését önmagunk számára.

Sok sikert kívánunk a szép tervekhez!

*

Beszélgetésünk után Kalászné Kállai Eszter átadta azokat a leveleket, amelyeket a mozgalom meghirdetése óta kaptak. A dicsérő, biztató sorokat élvezettel olvastam, de egyesek – úgy látszik – csak ürügyként használják fel e nemes törekvést elfogult nézeteik terjesztésére. Meghamisítják az Árendás köziek gondolatait.

A Szépen magyarul – szépen emberül mozgalom elsősorban a fiataloké, a fiatalokért van. Több levelíró viszont nem értük szól, hanem ellenük. Indokolatlanul és indulatosan általánosítanak: hogy *a* mai fiatalok rondán beszélnek..., hogy e mozgalommal jól meg kell leckéztetni őket!

Egyrészt: nem *a* fiatalok beszélnek rondán, hanem vannak olyan fiatalok *is*, akik így beszélnek.

Másrészt: szép szóra csak szép szóval lehet az emberfiát nevelni.

Koltói Ádám

Éber szemmel, füllel

KÖNYÖRGÖK: MIÉRT KÖNYÖRGÖM?

(Szabad Föld, 1986. X. 10.)
(Dunántúli Napló, 1986. VI. 20.)
Beküldte: Simon Zoárd, 8088 Tabajd, Damjanich u. 7.)

A kérdés jogos. A *könyörög* – nem ördöngösség megállapítani! – iktelen ige. Az ikes igék mintájára való ragozása tehát nyelvhasználati modorosság.

T. Urbán Ilona

Én csak mosolygok. És néha kicsit szégyellem magam. Mert megy a Mundial. Ami ugye, sok mindenre ürügy lehet. Többek között arra is, hogy néhány fővárosi újságíró maszek levelezést folytasson (2,20 per példány). Mondhatnánk: tegyék, lelkük rajta. De könyörgöm, ne ilyen gyakran és ne ilyen sok helyen! Presztízsharc? Lehet. De kit érdekel?

Aki olvassa a napi sajtó sportrovatait, tudja, miről van szó. Aki nem, nos, az meg örülhet. Mert a szomszéd pletykái érdekesebbek. És legalább nem kerülnek pénzbe.

nak meg okulni kéne már valahogyan belőle. Könyvtárak és tévé, magnó és rádió, video és számítógép és fölsorolni nem tudom mi minden gyarapít már bennünket. Dehát könyörgöm: kora este kulcsra zárul az utcai kiskapu és a tudomány e meganynyi csodája közül egy sincs, amelyik a négy fal között meghall-

BESZÉLNI NEHÉZ

Egy felhívás elé

Egyre gyakrabban beszélünk – és beszélnek – Péchy Blankával közös rádióműsorunkról így: „a Beszélni nehéz! rádióműsor és a hozzá kapcsolódó mozgalom". – Nem ok nélkül. A tizenegy éve indult sorozat közös hallgatására, feldolgozására, feladatainak együttes megoldására idestova tíz évvel ezelőtt alakult meg (a győri Kazinczy Gimnáziumban) az első Beszélni nehéz!-kör; felhívást intézve az ország többi tanintézetéhez: hozzanak létre hasonló közösségeket. Ma már száz körül jár a folyamatosan működő körök száma, s növeli ezt még az akadozva, kihagyásokkal dolgozóké, meg az egy-egy kiemelkedő esemény (tanévkezdet, kiejtési döntő, közönségtalálkozó, rendkívüli rádióbeszélgetés) után fellelkesülten jelentkező újaké.

A „hivatalos körök" (minisztérium, Kazinczy-alapítványi bizottság, pedagógustovábbképző intézmények, szakfelügyelet stb.) támogatják a mozgalmat. De a kiszélesítésnek, kiterebélyesítésnek mégis az öntevékeny körök – és tevékeny vezetőtanáraik – a legtöbb eredményt elérő apostolai. Ennek érzékeltetésére tesszük közzé a kisújszállási szakmunkásképző intézet felhívását; igazolásul annak megemlítésével: szövegének műsorunkban elhangzott ismertetése óta sok más típusú és más megyében működő kör ígért hasonló lendületű szervezőmunkát; és több tanintézményben indult újabb szakkör, beszédkultúránk ápolása érdekében.

Deme László
(mint rovatszerkesztő)

FELHÍVÁS

A kisújszállási 625. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézet anyanyelvi szakköre felhívással fordul a megye szakmunkásképző intézeteiben működő anyanyelvi szakkörökhöz: csatlakozzanak a „Beszélni nehéz!"-mozgalomhoz, amelyet Péchy Blanka művésznő kezdeményezett egy évtizeddel ezelőtt. Arra kérjük a már működő és az ezután induló anyanyelvi szakköröket, hogy tevékenységüket bővítsék ki a rendszeres beszédművelés szakköri foglalkozásaikon oldják meg és küldjék be a rádió „Beszélni nehéz!" c. műsorában elhangzó példamondatokat! A feladatok megoldása (a hibák keresése, a helyes hangsúlyozás, hanglejtés és kiejtés megtalálása és gyakorlása) fejleszti a tanulók beszédét, segíti beszédértő és -alkotó képességeik kibontakozását. A rendszeres beszédművelő tevékenység elmélyíti érzékenységüket és igényességüket a szép magyar beszéd iránt, növeli a legjobbak esélyeit a Kazinczy (kiejtési) és az Édes anyanyelvünk (nyelvhasználati) versenyeken.

Úgy véljük: megyénkben különösen jók a lehetőségek a

„Beszélni nehéz!" körünk munkájáról

Rendkívül fiatal iskolánk (a budapesti Györffy István utcai Gépíró és Gyorsíró Iskola) még csak nyolc tanévet tud maga mögött. Az elsők ebből az iskolává alakulással teltek el; haladó hagyományokat, eredményesen működő diákköröket csak később hozhattunk létre. Így a nyelvművelő mozgalomba való bekapcsolódásunk is csak az utóbbi években valósulhatott meg.

Magam 1984 áprilisában, a Kazinczy-verseny győri országos döntőjén „tettem fogadalmat" – igazgatónőnk előzetes hozzájárulásával –, hogy megszervezem iskolánkban a Beszélni nehéz!-kört. Mivel *Járvás* Erika, iskolánk tanulója, akkor ott Kazinczy-érmet nyert, még nagyobb lett a felbuzdulásunk. Az 1984/85-ös tanév volt a tanulóévünk. Ekkor még – ahogy ezt Péchy Blanka művésznő Deme professzort idézve mondta – „totószelvényként" küldtük be javaslatainkat; azaz pusztán a feladott mondatok jelölését, hibaelemzés és kísérő megjegyzések nélkül.

Az igazi munka 1985 szeptemberében kezdődött. Ekkor 26 tanuló kapcsolódott be a szakköri munkába, s hetente tartottunk velük foglalkozást. A tantestületnek novemberi nevelési értekezletünkön beszéltem mozgalmunkról, a jelölésrendszerről, s ettől kezdve a tanárok 75 százaléka velünk játszott. Az év során mindenkinek minden megoldási javaslatát értékeltem, s minden fordulóban csokoládéval, negyedévenként könyvvel is jutalmaztam azt a három-három tanulót és pedagógust, akik a legjobb megoldási javaslatot adták be. A nyertesek nevét az iskola minden tanulója láthatta a Beszélni nehéz!-kör faliújságján. Itt ismerhették meg a jelölésrendszert, a legfrissebb példamondatokat és az előző feladatok megfejtését. A tantestületi szobában kollégáim is figyelemmel kísérhették mindezeket.

Szeptembertől szakköri naplót vezetünk. Ebben megvan minden elküldött levelünk másolata; s megemlékeztünk benne a körrel kapcsolatos eseményekről. A korábbi évekből megőrzött újságkivágásokat (megoldásokat) most az újabbakkal együtt beragasztottuk egy külön füzetbe, mégpedig tematikus rendben. Sok résztvevőt mozgatott meg iskolai Kazinczy-versenyünk: 32 versenyző indult a házi fordulóban, több mint valaha is eddig. Két tanulónk képviselte iskolánkat a budapesti Kazinczy-elődöntőn, közülük *Zsikla* Barbara eljutott a győri döntőre is. Újdonság volt számunkra az Édes anyanyelvünk elnevezésű nyelvhasználati verseny, az idén először indítottunk rajta versenyzőt. Örömünkre, *Varga* Judit eljutott a sátoraljaújhelyi döntőre, s ott is megállta a helyét. A kiemelkedő eredményt elért tanulók az iskola nyilvánossága előtt vehették át jutalmukat szereplésükért.

A foglalkozásokon a „hétköznapi" események mellett szó volt olyan „ünnepi" alkalmakról is, mint a rádióban (a Gondolat műsorában) folytatott és sugárzott beszélgetés, vagy a Beszélni nehéz!-körök tavaszi találkozója. A szakkörünk tagjainak túlnyomó részét adó I/B osztály Sárospatakra és környékére szervezte osztálykirándulását, s ennek keretében Szephalmon rendkívüli foglalkozást tartott.

A tanév során kétszer részesültünk megfejtésünkért a 200 forint értékű könyvutalványban, s ennek gyorsan híre ment az iskolában. Fontos eseményként értékeltük, hogy Tabulátor című iskolaújságunk közölte körünk tagjainak cikkét, melyben a trágárság, a nyelvi [illegible]tátalanság ellen hirdetett harcot támogatták.

Sikerként könyvelhettem el, hogy kollégáim is „játszótársak" lettek. Hogy a felnőttekben is megbúvó versenyzési kedv vagy önmaguk képzésének igénye bírta-e rá őket a bekapcsolódásra – nem tudom; s a végeredményt látva talán nem is érdemes ezt firtatni. Abban azért megerősített az ő példájuk, hogy – szaktól függetlenül – lehet időt szakítani a tanárok sok energiát felőrlő elfoglaltsága mellett is arra, hogy nyelvünkkel foglalkozzunk; legalább annyi időt, amennyit a megoldási javaslatok elkészítése, majd az ellenőrzés igényel.

Meg kell mondanom: amikor 1981 őszén, kezdőként, mostani iskolámba kerültem, már akkor sem „előkelő idegenként" tekintettem a beszédművelés dolgára és a Beszélni nehéz!-mozgalomra; hiszen sárospataki középiskolásként 1975-ben, majd nyíregyházi főiskolásként 1981-ben is, Kazinczy-érmet nyertem, s így valamilyen mértékben korábban is átéreztem a nyelvvel való törődés örömeit és eredményét. De igazán csak most, tanárként döbbentem rá: miért is kongatnak sokan vészharangot nyelvünk-nyelvhasználatunk állapota kapcsán. Az is itt vált világossá számomra: miért mondták a tapasztaltabb kollégák, hogy Péchy Blanka művésznőnek is, Deme László professzornak is a szakmunkástanulók mezőnyében versenyzők a „szívecsücskei". Nem tudom, igaze ez; az azonban bizonyos, hogy ebben az iskolatípusban a legrosszabb a helyzet; az olvasni alig tudók, a helyesírást nem ismerők, a magukat nehezen kifejezni tudók igénylik a legtöbb segítséget. Pontosabban: ők szorulnak rá leginkább; s mivel nem igénylik, nekünk kell felkelteni bennük az érdeklődést, anyanyelvünk érdekében, – de az ő érdekükben is.

Bármennyire csekélyke eredménynek látszik is – sok nagyobb iskola látványos sikere, tömegeket mozgató akciója mellett – az a néhány biztató jel, esemény, amelyet munkánkról elkönyvelhettünk s itt felsorolhattam, talán nem tévedek nagyot, ha azt mondom: ilyen tevékenységével a legkisebb iskola is adhat néhány téglát a nagy építményhez, a nyelvromlás megakadályozására.

Kerekes Barnabás
(Budapest)

szakmunkástanulók anyanyelvi műveltségének további szélesítésére. Az anyanyelvi szakköröket vezető tanárok – a Szakszervezetek Megyei Tanácsának Ságvári Endre Művelődési Központja jóvoltából – a szokásosnál magasabb díjazásban részesülnek, a szakkörök pedig eszközvásárlási támogatást kapnak. (Ezt az összeget felhasználhatják például a rádióműsor felvételéhez szükséges magnókazetták vásárlására.)

Iskolánk két éve vesz részt a „Beszélni nehéz!"-mozgalomban. E rövid idő alatt is sok tapasztalatot szereztünk a szakmunkástanulók beszédkultúrájának fejlesztésében. Tapasztalatainkat szívesen megosztjuk azokkal az anyanyelvi szakkörökkel, amelyek – felhívásunkhoz csatlakozva – jelentkeznek a „Beszélni nehéz!"-körök országszerte működő, újabb és újabb tagokkal gyarapodó „nagy család"-jába; felajánljuk nekik egyúttal segítségünket is.

Fogjunk tehát össze a szép magyar beszéd ápolásáért, s mutassunk együtt példát a megye valamennyi iskolájának!

Kisújszállás, 1986. szeptember 23.

Pintér István
szakkörvezető tanár

Gortva György
igazgató

SZAKNYELVI BERKEKBEN

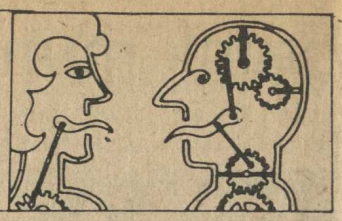

A „nyelv-szabványosítók" felelőssége

Az egységesítés (szabványosítás) előnyeit századunk elején a tömeggyártás kialakulásakor kezdték mérlegelni, de hamarosan rájöttek, hogy nem elég a dolgot (például a csavart vagy a dugaszoló aljzatot) szabványosítani. Nevét is egységesíteni kell, különben aligha lesz megértés. Innen már csak egy lépés volt a nyelv termelőeszköz jellegének, pontosabban szerszám jellegének felismerése. A szakemberek azóta is úgy bánnak a nyelvvel, mint a szerszámmal: vesznek egy szót, s ahhoz szakmai meghatározást fűznek, vagy egy pontosan meghatározott szakmai fogalomhoz megfelelő elnevezést keresnek. A cukrászok például annak a félterméknek, „amelyből bevonással, díszítéssel, mártással stb. készítenek cukrászsüteményt", 1979-i szabványukban a *korpusz* nevet adták. Nem derült ki a szabványból, hogy milyen okkal, mint ahogy az sem, hogy miért kellett megtartaniuk ilyen szavakat, mint *dresszírozás* (képlékeny tésztából alak nyomása), *resztelt, rolád*. Most lett volna alkalom a szakmai nyelv gyökeres magyarosítására!

A pontoskodó szakmai megnevezésekkel a köznyelvi beszélő ritkán találkozik, beszédére egyes esetekben mégis hatnak a szabványosított kifejezések. Jól emlékszünk még gyermekkorunk „meghitt" megnevezésére, a *villanykörté*-re. Ma már aligha találunk a Keravillban villanykörtét. Sokkal inkább *villamos izzó*-t, amely a szabványosított *villamos izzólámpá*-ból rövidült. Lassacskán majd a textilboltokban forgolódó asszonyok is elfelejtik a *kötszövött áru* vagy *kötött-hurkolt áru* kifejezéseket (ma még ilyenek is olvashatók az árucímkéken), mert a legújabb textilipari szabvány a *kötszövés* és *kötés-hurkolás* kifejezések helyett egyaránt a *kötés* használatát írja elő. Mégpedig ilyen értelmezéssel: „az az eljárás, amellyel a fonalból szemeket alakítanak ki, és ezeknek a szemeknek egymáshoz kapcsolódásával hozzák létre az összefüggő felületet, a kelmét". Bizonyos, hogy aki meleg harisnyát köt az unokájának, több érzelemmel teszi azt, mint ami ebben a meghatározásban van, hiszen ez egyedül és kizárólag az értelemhez szól. Ebből a leírásból az ember és tárgy viszonya kimaradt éppen úgy, mint ebből a szabványosított fogalomból is: „Női alsónadrág (bugyi): Női alsótest burkolására szolgáló, fehérneműként viselt ruhadarab, amely lehet szár nélküli, száras, utóbbi esetben hosszú vagy rövid szárral." A szakmákra jellemző ésszerűség nemcsak pontos és érzelemmentes meghatározást kíván, hanem amint látjuk, nem tűri az ésszerűtlen megnevezéseket sem. Igaz is, hol van már az így szabványosított ruhadarab régi nevében jelzett *bugyi?* Föltehető, hogy az ésszerű gondolkozást tükröző szabványosított kifejezés vissza fogja szorítani (hová?) a „korunk valóságának egyáltalában meg nem felelő" *bugyi*-t.

A köznyelvi beszélőt mindig meghökkenti a hozzá kötzel álló tárgyak szakszerű (neki inkább újszerű) megnevezése vagy értelmezése. Nehezen viseli el, hogy ezeknek eddig sem a nevét, sem a tartalmát nem helyesen ismerte. Idegenkedik is tőlük – kezdetben. Az idegenkedés azonban előbb-utóbb feloldódik, ahogy feloldódott a nyelvújítás idején ezerszámra alkotott „szócsinálmányok" nagyobb tömegével szemben is. Korunk szaknyelveinek fejlesztése is nyelvújítás, bár nem olyan látványos, még kevésbé viharos, mint volt az a múlt században.

Ebből már ki is derül a szabványosítók felelőssége. A nyelvújítás bebizonyította, hogy a nyelv megegyezéssel alakítható, tehát bizonyos mértékig önkényesen is formálható. Az önkénynek azonban vannak határai. A szakmai célra „kiizzított" jelentés nem rugaszkodhat el a megszokott jelentéstől, és a szóalak sem hányhat fittyet a nyelvtani szabályoknak, illetőleg a nyelvszokásnak. Bár a nyelvi szabványosítás nem több, mint a szakmai kifejezések egységesítése, a terminológia szabványosítása mégsem lehet az egyes szakmák magánügye, különösen azokat a szakkifejezéseket illetően nem, amelyekről föltehető, hogy előbb-utóbb valamennyi anyanyelvi beszélő közös tulajdonává lesznek. Ezek helyességéért a szabványosítók felelnek!

Pusztai István

Hungarológiai kongresszus Bécsben

A múlt év szeptemberének első hetében nemzetközi kongresszusra gyűltek egybe a hungarológiának, vagyis a magyarságtudománynak a művelői: nyelvészek, történészek, irodalom- és néprajztudósok. Ez már a II. kongresszusa volt a hungarológusoknak (az elsőt 1981-ben Budapesten rendezték). Ezúttal a bécsi egyetem finnugor tanszéke és az osztrák Kelet- és Délkelet-Európa-kutató Intézet vállalta a rendezést, szorosan együttműködve a Nemzetközi Magyar Filológiai Társasággal.

A világ 23 országából érkezett kutatók az előre kijelölt téma jegyében („A magyar nyelv, irodalom, történelem és néprajz a Duna-völgyi népek kultúrájával kölcsönhatásban, különös tekintettel a 18–19. század és a 19–20. század fordulójára") öt napon át tanácskoztak a bécsi egyetemen a magyarságtudomány időszerű kérdéseiről és soron levő feladatairól.

A megnyitó és a záróülést, valamint a három plenáris ülést kivéve a munka a párhuzamosan ülésező hét szekcióban folyt. Az első szekció Bécsnek és Budapestnek a Duna-völgyi népek kultúrájában játszott szerepét elemezte; a második a nemzetiségi kérdés irodalmi-irodalomtudományi vonatkozásaival foglalkozott; a harmadik a népi kultúra fellendülésének és hanyatlásának egykorú jelenségeit vette számba; a negyedik szekció előadói a népművészetnek mint a nemzeti kultúra forrásának kérdéseit boncolgatták; az ötödik szekcióban az elmúlt és az azt megelőző századforduló irodalmi és művészeti irányzatai kerültek a vizsgálódás homlokterébe; a hatodik a nyelvtudomány szerepét taglalta a nemzeti kultúra fejlődésében; végül a hetedikben a történelem, a kultúra és a nyelv összefüggéseit tárgyaló referátumok hangzottak el.

A kongresszus Berend T. Ivánnak, az MTA elnökének zárszavával és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság közgyűlésével ért véget. Ezen bejelentették, hogy a következő, a harmadik hungarológiai világkongresszust ismét hazánkban, ezúttal Szegeden, a József Attila Tudományegyetemen rendezik meg 1991-ben. Szívből kívánjuk, hogy legalább olyan jó vitalégkörben és hangulatban, mint amilyen a bécsi kongresszusé volt.

Kemény Gábor

SZEMLE

Pais Dezsőre emlékezett a IV. magyar névtudományi konferencia

A magyar nyelvtudomány fontos közéleti eseménye volt az elmúlt év októberében Zalaegerszegen tartott IV. magyar névtudományi konferencia. Az ötévenként rendezett tanácskozás ezúttal emlékülés is volt: Pais Dezső születésének 100. évfordulóját ünnepelték a résztvevők és Zala megye, amely kegyelettel ápolja tudós szülöttének emlékét.

A névtudományban is kimagasló eredményeket elért nyelvész életét és munkásságát felidéző ünnepi események szinte keretbe foglalták a mai kutatásokról szóló előadásokat. Az ünnepi megnyitón *Benkő* Loránd akadémikus és *Hajdú* Péter, az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának elnöke ismertette Pais Dezsőnek a Magyar Nyelvtudományi Társaságban és a névtudományi konferenciák történetében betöltött szerepét. A Pais-tanítványok nevében *Hadrovics* László akadémikus emlékezett meg mestere emberi alakjáról és tudományos érdemeiről. Ezután *Újvári* Sándor, a Megyei Tanács elnöke átadta Szabó T. Attilának, a kolozsvári egyetem nyugalmazott professzorának a megye alapította Pais Dezső-díjat, melyet most első ízben ítéltek oda. Az ünnepség a Pais Dezső nevét viselő iskolában ért véget, ahol leleplezték a tudós mellszobrát. Ezután másfél napon át plenáris és szekcióülések következtek.

A konferencián 110 előadás hangzott el. Ez a szám is mutatja, hogy a névtan erős és ma is fejlődő ága a magyar nyelvészetnek. *Hajdú* Mihály és *Ördög* Ferenc az utóbbi öt év munkáját áttekintve szép eredményekről számolhatott be. Különösen a helynevek megyénként folyó gyűjtése halad jó ütemben, hiszen az anyag háromnegyed részét már feldolgozták, s a következő konferenciáig remélhetőleg az egész ország földrajzi neveit kiadhatják. A gyűjtő- és kutatómunkáról szóló beszámolók között nagy figyelem kísérte e nyelvművelő szempontokat sem nélkülöző előadásokat, melyek közül kiemelkedett *Soltész* Katalinnak a névkultúra fejlődéséről és fejlesztésének szükségességéről szóló összefoglalója. A legtöbb szekcióelőadás a helynevekkel és a személynevekkel foglalkozott. Szóba kerültek a névtudomány általános – elméleti – kérdései, az irodalmi és az idegen nyelvű névadás tanulságai is, néhány előadás pedig sajátos területek névvilágát vizsgálta, például a popzenekarokét.

A tanácskozás végén a szakemberek örömmel értesültek róla, hogy Zala megye segítségével önálló kiadványban megjelenhetnek az elhangzott előadások. Még egy örvendetes hírt jelentettek be, amely a magyar névtudomány rangját is jelzi: 1993-ban hazánkban rendezik a nemzetközi névtani kongresszust.

Bíró Ágnes

A számítástechnika nyelve

A számítógépek gyorsuló elterjedése, iskolai használatba vétele – mondhatni – jó időben felkeltette a szakma, a társadalom, a nyelvészek és nyelvművelők figyelmét e szakterület (a számítástechnika, a programozás) terminológiai nyelvhasználati kérdései iránt. A Szabványügyi Hivatal terminológiai bizottsága 1984-ben megjelentette az MSZ 7788 „Az adatfeldolgozás alapfogalmai" c. szabványgyűjteményét és szakírását. Az MTA Anyanyelvi Bizottsága 1984. június 4-i ülésén szakmai vitát szervezett a számítógépek iskolai alkalmazásával kapcsolatos nyelvi, nyelvhasználati gondok tisztázására, a feladatok számbavételére. A Magyar Nemzetben és más napilapokban, folyóiratokban 1985–86-ban széles körű eszmecsere bontakozott ki a számítástechnikai szaknyelv számos fontos részletét illetően. Alaphangja, fő mondanivalója az volt, hogy „a számítástechnika szaknyelvében elengedhetetlen egy jól átgondolt, alaposan előkészített, immár sokáig nem halasztható magyarítás". Egy számítógépekkel (is) foglalkozó tudós véleménye szerint „számítástechnikai szaknyelvünk jelenleg olyan elhanyagolt állapotban van, hogy ez az állapot már nemcsak a nemzeti nyelv épségét veszélyezteti, hanem *magának a szakterületnek, a számítástechnikának a hazai fejlődését is gátolja*".

Ezek a gondolatok és idézetek *Grétsy László, Szabó Iván: Anyanyelvünk és a számítógép* c. tanulmányából valók, mely a Társadalmi Szemle 1986/12. számában jelent meg.

A szerzők a kérdéskörnek történeti áttekintése, elvi megítélése mellett összegeznek néhány teendőt is. A legfontosabb köztük, hogy e szerteágazó területen eredményt elérni „csakis társadalmi szintű tudatos összefogással lehet, s ebből az összehangolt tevékenységből minden arra hivatott, alkalmas és hozzáértő tudományos és társadalmi szervezetnek ki kell vennie a részét".

A terminológia egységesítésében, a szakkifejezések magyarításában egyaránt segítséget jelent a Tömegkommunikációs Kutatóközpontnak szakmailag és nyelvileg is jól átgondolt, formás megjelenésű kiadványa:

Mi micsoda magyarul a számítástechnikában?

(Mikroszámítógépes értelmező szótár; szerkesztette Kis Ádám; 1986.)

A könyvecske fő részei: angol–magyar számítástechnikai kisszótár (= értelmező szótár), angol–magyar szójegyzék, az adatátvitellel kapcsolatos angol szakkifejezések magyar megfelelői, függelékül Basic utasítások. „A szótár céljai között nem lényegtelen a nyelvművelés – írják a szerzők az előszóban. – Az értelmezések elhelyezésével a helyes terminológia mellett foglalnak állást. Ez szabályozza az idegenszóhasználatot, mintát ad a helyesíráshoz. Ez utóbbi elvében megegyezik a már többször emlegetett szabvánnyal: ahol lehetett, ott a magyar szakszavakhoz fűztük az értelmezést, ahol pedig ez nem volt lehetséges, ott a szabványnak megfelelően többnyire fonetikus átírást alkalmaztunk."

B. J.

HELYESÍRÁS! HELYESÍRÁS!

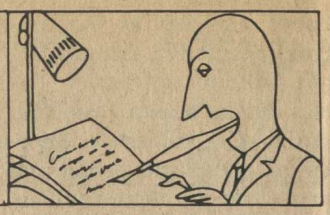

Ne higgyünk a szemünknek!

A magyar helyesírás fő sajátsága, hogy betűink egyértelműen jelölik a hangokat, azaz egy adott betű – a hasonulás és az összeolvadás eseteit kivéve – mindig ugyanannak a hangnak a jele. Számunkra ez annyira természetes, hogy az idegen nyelvet tanulók meglepődve tapasztalják például az angol kiejtés és beszéd közti nagy eltéréseket. Az angolban például az *e* betű lehet az *e, i, í, ö, ő* jele, de maradhat néma is.

Korántsem kell azonban ilyen messzire kalandoznunk, ha az írás és a kiejtés nehézségeivel akarunk találkozni, hiszen a magyar nyelv is tartogat efféle meglepetéseket régies helyesírású családneveink körében.

A *Tóth, Végh, Kováts, Rácz* nevek kiejtése nem okoz gondot, mert gyakran használjuk őket, és mindenki megszokta, hogy a *th* = *t*, a *gh* = *g*, a *ts* = *cs*, a *cz* = *c*. – Nagyobb már a bizonytalanság az olyan bonyolultabb írásmódú nevek kiejtése körül, amilyen a *Batthyány* (e. battyányi), *Thewrewk* (e. török), *Dessewffy* (e. dezsőfi), *Cházár* (e. császár) stb. Ezeknek az esetében már gyakran találkozhatunk betűejtéssel. Ennek a kellemetlen és a műveltség hiányaira valló kiejtésnek az az oka, hogy sokan – megszokva, hogy hihetnek a szemüknek – a látott betűket szokásos hangértékük szerint olvassák el, bármilyen furcsán és nehézkesen hangozzék is: „bat-hi-á-ni", „t-h-ev-revk", „de-sev-fi", „c-h-á-zár" stb.

Ez figyelhető meg a múlt század neves regényírójának, a kossuthi eszmék rendíthetetlen hívének, *Jósika* Miklósnak a nevével kapcsolatban is: szinte általánossá vált a családnév betű szerinti ejtése, holott a „józsika" lenne a jó.

Bizonyára sokan úgy gondolják, hogy szentségtörés lenne a *József* keresztnév becézett formájával azonosan ejteni a családnevet. Pedig az a helyes! Itt ugyanis az *s* betű hangértéke *zs*, ami a régi magyar helyesírásban általános volt. Számos további esetre is alkalmazni kell ezt az olvasási módot, például a jakobinus mozgalom résztvevőjének, *Sigray* Jakabnak a nevét is *zs*-vel kell kimondani: zsigrai. A *Dessewffy* (e. dezsőfi) névről fentebb már volt szó.

Újabban jó néhány régies helyesírású mai családnévnek is terjed a betű szerinti kiejtése, s ezzel megkezdődött egy olyan folyamat, amellyel elkülönülnek valaha volt eredeti formájuktól, illetőleg a köznevektől. Megfigyelésem szerint e családok tagjai is egyre inkább a leírt alakkal egyezően, tehát *s* hanggal ejtik a nevüket. Ilyen nevek: *Balás, Dósa, Késmárki, Sidó, Soldos, Tősér* stb. Jó ha tudjuk, hogy ezekben az esetekben mindenütt a *zs* hangot jelölték *s*-sel, tehát nem kell feltétlenül hinni a szemünknek. Persze, ha valaki a saját nevét – már családi hagyományként – *s*-sel ejti, azt nem kifogásolhatjuk.

Zimányi Árpád

Mintha vagy *mint ha?*

Mintha lassanként kihalt volna a *mint ha:* nyakra-főre az előbbit olvassuk ott is, ahol az utóbbira lenne szükség. Lapozzunk csak bele az újságokba! „Még mindig olcsóbb, *mintha* kőművest hívnánk" – áll egy karikatúra alatt, de szövegben is gyakori: „olcsóbb (olcsóbban), *mintha*... Nem ritka a „többet ér, *mintha*..." kombináció sem; hasonló a „többet jelentett, *mintha*..."; „boldogabbak lesznek, *mintha*..."; „nem kerülhet annyiba, *mintha*..."; „jobban jártunk, jobban állunk, jobban megrémítette, *mintha*..."; „jobb megoldásnak látszik, *mintha*..."; „140 kilóval nyom többet, *mintha* nyugati szomszédaink gyártották volna"; „mindez mégis jobb, *mintha* beszélnek"; „kevésbé lett hatásos, *mintha* makettfelvételekkel készítették volna el"; „gyorsabban gyarapszik a testsúlya, *mintha* lemozogná"; „boldogulása bizonytalanabb, *mintha* férjnél volna". – Talán fölösleges is hangsúlyoznom: mindezekben az esetekben a *mint ha* lett volna a helyes.

Sajnos, nemcsak a gyorsan előállított újságokból, hanem a jóval nagyobb gonddal szerkesztett tudományos folyóiratokból is lehet ilyen helytelen egybeírásokat idézni: „sokkal gyorsabban, *mint-*

Logika az egybeírásban

„Logika – mindenáron?" című írásában (Népszava 1986. aug. 18.) Kovalovszky Miklós a többi között megvédi a *sétálóutca, bébikonzerv, rablóhús, halászlé, pékbolt* elnevezéseket azoktól a laikus nyelvvédőktől, akik „a »józan ész«-re hivatkozva, mesterkélt okoskodással kiirtásra ítélnének számos nyelvi alakot, melyet gépies és naiv logikával hibásnak, értelmetlennek vélnek". (Mert ugyebár az *utca* nem *sétál*, a *hús* nem *rabol*, a *konzerv* sem *kisbaba* stb.)

Miért érzik némelyek logikátlannak ezeket az összetételeket? Milyen logikával lehet őket helytelennek érezni? Az olcsó szellemeskedés hajhászásán túl arra gyanakszom, hogy ezekben az esetekben nagy helyesírási tájékozatlanságról van szó. Gyakran tapasztaljuk ugyanis, hogy az idézett és a hozzájuk hasonló összetételeket két szóba írják. És akkor valóban képtelen dolgokra utalnak! Lehetetlen elképzelnünk egy *sétáló utcát* (így, két szóval), ez még Buñuel csodálatos szürrealista fantáziáját is próbára tette volna. A két szó egybeírása azonban arra figyelmeztet, hogy voltaképpen helyhatározói kapcsolatról van szó: *utca*, ahol csak *sétálnak*, de járművel nem közlekednek. Jelöletlenül és röviden: *sétálóutca;* s ebbe az összetételbe már beleértjük a ki nem mondott tudattartalmakat is (vö. *dolgozószoba, alvóváros* stb.). Értelmetlenségeket, nevetségességet hárít el az egybeírás többi fent idézett példánk esetében is.

A különírás meg az egybeírás lényege éppen az, hogy logikán alapul. A *karonülő* szó egy bizonyos életkorú kisgyermeket jelent; de a *karon ülő* gyermeket csak valakinek a karján ülve tudjuk elképzelni. Vagy nézzük az *apagyilkos*-t! Így egybeírva világos, hogy az apa gyilkosáról van szó. De ha az *apa gyilkos* (két szóval), akkor az apa

ha pl. mindent modellekre bíznánk"; „sokkal kisebb baj lesz, *mintha* a kész első kötettel kívánták volna megvárni"; „több becézőnévvel szólíthatná, *mintha* bármely más nevet választana".

Közeli rokonságot mutat az előbbi csoporttal az egybeírandó *minthogy* okhatározói kötőszó és a különírandó *mint hogy* hasonlító szerkezet. Vegyünk szemügyre ilyen hibákat is! „Nem marad más, *minthogy* újrakezdjük"; „mi sem bizonyította jobban, *minthogy*..."; „inkább vállaljuk ezt a kis kényelmetlenséget, *minthogy* másnak kellemetlenséget okozzunk"; „mi sem lett volna természetesebb és logikusabb, *minthogy*..."; „Zsilinszkynek nem maradt más lehetősége, *minthogy* belépjen a Kisgazdapártba"; „emléke előtt igazabban nem is hajthatunk fejet, *minthogy* ... újra a publikum elé tárjuk"; „jobb lenne, ha nem lenne anyjuk, *minthogy* ilyen legyen".

Ha már itt tartunk, ne hagyjuk megemlítetlenül a következő – bár nem ilyen tömegesen jelentkező, inkább alkalmi – egybeírási hibákat se! Íme: „*mintegy* megfigyelő rámutatott"; „nálunk *mégsem* az apparátus, sem a törődés"; „nem kellett adót fizetnie *azután* az 1,6 milliárd márka után"; „amit nagyjából *tudni illik* Liszt Ferencről"; – Természetesen ezeken a helyeken is a különírt *mint egy, még sem, az után, tudni illik* lett volna a helyénvaló.

Erről eszembe jut egy diákom, aki egy zárthelyi dolgozat alkalmával ijedten panaszolta, hogy nem találja a szótárban a *belehet* szót. Azt kellett lefordítania, hogy „a leveleket *be lehet dobni* a levélszekrénybe".

Rapcsák Lajos

---

gyilkolt. Ha egy *tönkre* (kivágott fa törzsére) *tesz* az ember valamilyen tárgyat, az egészen más, mint ha ugyanazt a tárgyat *tönkreteszi*. Persze ezeknek a külön- és egybeírt szópároknak közük van egymáshoz. Hiszen azért keletkezett a *karonülő* elnevezés, mert a gyerekeket karon hordják az édesanyák, s a *tönkretesz*-ben is világosan érezzük a *tönk* főnevet. Mégis mások ezek az egybeírt alakulatok, mint a különírt szerkezetek.

Ez már a nyelv belső logikájából következik. Ha gondunk van a külön- és egybeírással, forduljunk ehhez a logikához: sokszor eligazít.

S. I.

Éber szemmel, füllel

Avagy: Nagy kezdőbetűből is megárt a sok!
(Petőfi Népe, 1986. IX. 24.)

Beküldte: Holczer József
6000 Kecskemét, Jókai u. 1.
Közzéteszi: **T. Urbán Ilona**

„TISZTELETI" HELYESÍRÁS?

(Népszabadság, 1986. X. 18.) Nem tudom, van-e értelme az Önök – és valamennyi, általam is nagyon tisztelt nyelvőr – igyekezetének, ha az az újság, mely egyes számaiban nyelvtisztító írásoknak is helyet ad, ilyen szavakat enged át ízlés- és felelősségszőtte szerkesztői hálóján?

Váradi István
Budapest

TISZTELT ÜGYFELEINK!

Az Állami Biztosító Kiskunhalasi Fiókja 1986. szeptember 22-től, a Garbai S. u. 2—4. szám alatti helyiségéből

átköltözött

Kiskunhalas, Kossuth u. 5. sz. alá.
Szeptember 22-től a fenti helyen állunk Tisztelt Ügyfeleink rendelkezésére.

HIÁBA?

A közelgő karácsonyi ünnepek előtt gyakrabban és szívesen nézelődünk a divatáruüzletekben. Praktikus, szép ajándékokat szerezhetünk be, s olykor magunkat is meglephetjük egy-egy márkásabb holmival, ha bírja a büdzsénk.

NYELVÜNK JÁTÉKAI

Kodály a nyelvről

VÍZSZINTES:

1. *Kodály Zoltán megállapításának első része (zárt betűk: A, L, Ó, T).* 11. Feszítőeszköz. 13. Ritka női név. 14. Az egyik történelmi időszakkal kapcsolatos. 16. Szabó István rendezte film. 17. Kikelet. 19. Fundamentum. 20. Kerékabroncs! 21. Takar. 22. Unott. 24. Fényképészeti világmárka. 27. Vasúti rakodásnál használt lejtős emelvény. 28. Igevégződés. 30. Villaszerű kertes vendéglő. 32. Kossuth-díjas színész (László). 36. Szamár, franciául (ANE). 38. Nátriumklorid vizes oldata. 41. Székesfehérvár közelében lakik. 45. Féktelen. 48. ZD. 49. Lap is, díj is van „ilyen". 51. Svédországi nagyváros. 52. Teréz idegen alakja. 54. Közvetett szabadrúgás jár érte. 55. Az egyik vércsoport. 56. Víz elvezetésére ásott mélyedés. 58. Bakbo vietnami országrész régebbi neve. 60. A Déli-Bakony legmagasabb hegye. 61. Sűteménytöltelék. 63. Ismert természetvédelmi park Kaliforniában. 65. Világrész!

FÜGGŐLEGES:

2. Szabolcs-Szatmár megyei község lakója. 3. ... Sumac; a „perui csalogány". 4. Az európium vegyjele. 5. A völgybe néz. 6. Olasz zeneszerző (Roman). 7. A Tihanyi Alapítólevél kiadásának éve, római számokkal. 8. A világ amatőr atlétáit összefogó szövetség nevének rövidítése. 9. Az Ormánság egyik községéből való. 10. Kijárat része! 11. Korszak. 12. Léggömb utolsó igéje! 13. *A megállapítás második része (zárt betűk: O, Z, A, T).* 15. A Dunával egy a hangja! 18. Tisztességtelen jövedelem. 21. Kisebb település. 23. Az urán és a nikkel vegyjele. 25. Vendégségben van! 26. Kerget. 28. Szovjet motorkerékpár-márka. 29. Azonos mássalhangzók. 31. Latyak. 33. Katedrálisáról híres francia város. 34. Különálló részekből egységessé alakul. 35. Török férfinév. 37. A nevelő-oktató munka programja. 39. Kohászvárosunk. 40. *A megállapítás harmadik, befejező része (zárt betűk: E, T).* 41. Község Pécs közelében. 42. Ám. 43. Tanonc. 44. Kazahsztán fővárosa. 46. A Rajna bal oldali mellékfolyója Svájcban. 47. Pengerész! 50. ...-Hollo; neves finn akadályfutó. 52. Szemüvegtartó. 53. Szülő kedveskedő megszólítása. 54. Mona ... 57. A fejére, népiesen. 59. Rejtjeles ábécé kulcsa. 60. Gyakori magyar családnév. 62. Nem valódi. 64. Mondatrész!

Schmidt János

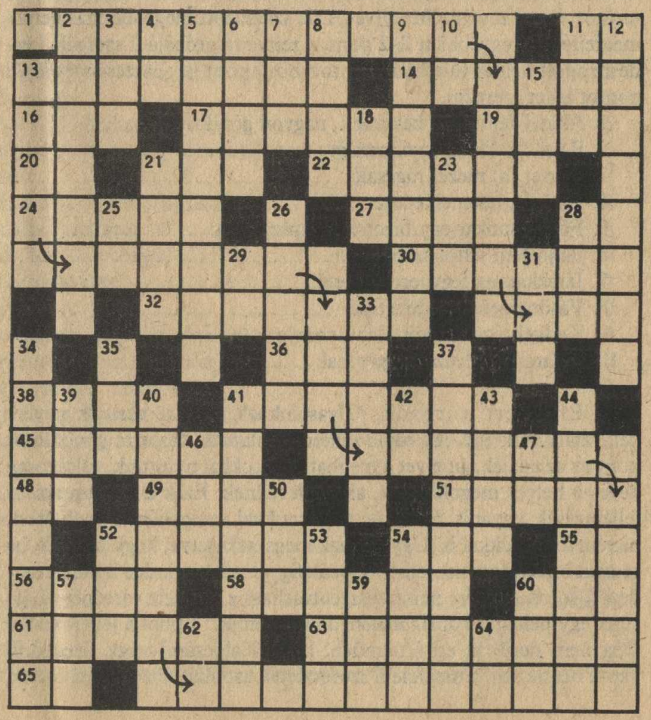

Pontozó

Mindenekelőtt az 1986. 3. számban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. Helynévkirakósdi: A helyes sorrend: Gyömöre, Kilimán, Jósvafő, Bakháza, Pátroha, Ágfalva, Hencida. A függőleges sorban: Miskolc.

II. Csak össze kell olvasni: Kertész Manó: Szokásmondások.

III. Mitológiai számtan. 1. Kilencen 2. Ötvenen 3. Hárman 4. Tizennégyen 5. Hárman 6. Hárman 7. Négyen 8. Ketten 9. Tizenkettőt. Az összeadás eredménye: 100.

IV. Egy szót a közepébe! 1. Kép 2. Rózsa 3. Fog 4. Moly 5. Szék.

V. Fekete Gyula a nyelvről. Aki nyelvében szegény, gondolataiban is az, és aki gondolataiban szegény, érzelmeiben is az.

A legalább 80 pontot elért megfejtők közül a következők nyertek 100-100 forint értékű könyvutalványt: Bara László, Csehszlovákia, Pozsony (Bratislava), Grečkova 22. (851 01); Gaál Jenőné, Budapest, Röppentyű u. 1. I. 8. (1139); Hollósy Tiborné, Szombathely, Rohonci út 44. III. 9. (9700); Hugyeczné Vígh Róza, Okány, Kastélykert u. 2. (5534); Márton Sándorné, Makó, Liget u. 38. (6900); Páli Ferencné, Tatabánya, Bánhidai ltp. 204. fsz. 3. (2800); Petróczki Zoltán, Gyula, Bajza u. 4. II. 8. (5700); a szentistváni általános iskola Beszélni nehéz szakköre, Fazekas út 15. (3418); Vágyi Vata, Pécs, Pf. 69. (7600); Werner Józsefné, Budapest, Bem rakpart 56. (1027).

A Pontozó új feladatai

1. Banánhámozás. Az itt következő játékos meghatározások megfejtéséhez banánszavakat kell keresnünk, azaz olyan szavakat, amelyek akkor is jelentenek valamit, ha első és utolsó betűjüket lehántjuk róluk. Például *elenged→lenge*. Aki a megfelelő szavakat megtalálja, s a teljes szót és a meghámozott szóalakot egymás mellé teszi, annak máris kezében van a megoldás. Egy példa: Kis lakóépület esőben áll: *házikó ázik*. A banán héját se dobjuk el, ugyanis szükségünk lesz rá. Ennek betűi segítségével oldhatjuk meg a következő talányt: „Az édesanyánké a legszebb." Sokféle választ adhatnánk erre, de most csak egyre gondolunk. Hogy mire, megtudjuk a banánhéjakból. A tízbetűs megoldáshoz akkor jutunk el, ha a rejtvényben szereplő tíz meghámozatlan banánszó szélső betűit összeolvassuk: az első szóból az utolsó betűt, a másodikból az elsőt, a következőből ismét az utolsót, és így tovább, felváltva. A tíz számozott meghatározás helyes megfejtéséért egyébként 2–2 pont, a rejtvény próbájául szolgáló kérdésre adott helyes válaszért még további 2 pont jár; összesen tehát 22 pontot lehet szerezni.

1. Akinél fejfedőjét készítteti, nagyon gondos: .....
2. Rejtőzködik az egyik szülő: .....
3. Siettet (a) mezei rágcsáló: .....
4. Hódolat hőemelkedése: .....
5. Fővárosunkat egy bizonyos napszakban: .....
6. Baljóslatú jeltől szabadító: .....
7. Játékkatona fegyvere követel: .....
8. Vasötvözetei rendeltetése: .....
9. Kedvel téged félkör alakú vonala: .....
10. Valamire pályázó csigavonal: .....

II. Elrejtett városok. Olvasóinknak magyar városok nevére kell rátalálniuk egy-egy rövid jellemzés alapján. Ha arra gondolnak, hogy az az adalék, amelyet a meghatározásokkal nyújtunk, túlságosan kevés a helyes megoldáshoz, akkor tévednek. Ezek a néhány szavas jellemzések ugyanis nemcsak tartalmukkal szolgálják a megfejtést, hanem formájukkal is. Úgy vannak megszerkesztve, hogy belőlük, ha csupán bizonyos részleteiket vesszük figyelembe, minden külön átrendezés, sorrendi csere nélkül összeolvasható a keresett városnév. Lássunk egy példát! „Papri*ka*ha*lom* a *csa*logatója." Ebből a jellemzésből még nem derül ki egyértelműen, hogy Kalocsáról vagy Szegedről van-e benne szó, a megfelelő szórészletek azonban bizonyossá teszik, hogy az előbbiről. Rejtvényünkben egyébként minden meghatározásból csupán két rész szükséges a megoldáshoz! A helyes megfejtésért 2–2 pont jár.

1. Egekbe tör karcsú minaretje: .....
2. Vaskakasa nagy idők emlékét őrzi: .....
3. Ha termel, van cukor: .....
4. Várfürdőjéből már sokan távoztak gyógyultan .....
5. Közepét mecset ékíti: .....
6. A tavak városa kelta emlékekkel: .....
7. E hely méltán büszke az ezerjóra: .....
8. Az Irottkő szépen megközelíthető innen: .....

III. Olvassa össze! Nincs semmi más teendője, mint válaszolni az itt következő meghatározásokra, s a feleletül szánt szavakat egymás mellé írni. Ha helyesen válaszolt, a leírt szavakból egy kortárs író neve és interjúkötetének címe olvasható össze. Megfejtése 15 pont.

Fafajta: .....
Napszak: .....
A jód vegyjele: .....
Nemes ital: .....
Bírósági ügy: .....
Igekötő: .....
Fordított értelem: .....
Ellentétes kötőszó: .....
Vágószerszám: .....
Kettőből áll: .....
Emberi megnyilatkozás: .....
Éktelen ék: .....

IV. Ha lehetne... A nyelvtanban járatosak tudják, hogy a feltételes mód fogalma az ige szófajához tartozik: *olvasna, tanulna*. Ebben a rejtvényünkben azonban főnevek ragadják magukhoz a feltételes módú igevégződést, mégpedig úgy, hogy vele összekapcsolva újabb főnevet alkotnak. Egy példa: pár + na. Tehát annak a feladványnak, hogy „ha lehetne, két összetartozó tárgy vagy személy lenne", a megoldása: *párna*.

Ennyi magyarázat után tessék kitalálni az alábbi „feltételes módú főneveket" (egyenként 2 pontért)!

Ha lehetne
- táncmulatság lenne
- lakoma lenne
- állatprém lenne
- mesterkélt testtartás lenne
- vendégfogadó díszes szoba lenne
- tartó, tok lenne
- hím állat lenne
- európai nép tagja lenne
- tengeri hal lenne
- becézett iskolai feladat lenne
- görög betű lenne
- bizalmasan megnevezett szerzetesrend lenne.

V. Kodály a nyelvről. Ötven évvel ezelőtt, 1937-ben hangzott el Kodály Zoltán Vessünk gátat kiejtésünk romlásának című riadója. Ebből idézünk egy gondolatot keresztrejtvényünk vízszintes 1., valamint függőleges 13. és 40. számú sorában. Ezt tessék beküldeni! (Megfejtése 25 pont.)

*

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke kereken 100 pont. A sorsolásban azok vehetnek majd részt, akik megfejtésükkel legalább 90 pontot szereztek. A feladatok megoldását 1987. május 15-ig kell beküldeni a szerkesztőség új címére: Budapest, Péterfy Sándor u. 15. (1076). A borítékra tessék ráírni rovatunk címét is: Pontozó!

Minden olvasójuknak sikeres megfejtést, jó szórakozást kívánnak a rejtvények készítői:

Felde Györgyi (IV.)
Grétsy László (II.)
Neumann Edit (I.)
Rózsa Ibolya (III.)
Schmidt János (V.)

POSTALÁDA

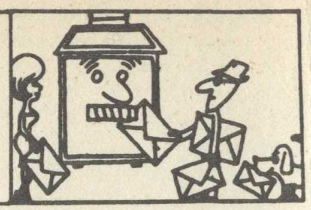

A kötőhangzó szerepe. Kolos János – 9200 Mosonmagyaróvár, Alkotmány u. 10. – kérdésére a következőket válaszoljuk:

A kötőhangzó (illetőleg: előhang, tővégi magánhangzó) igen mozgékony elem nyelvünkben, és sokféle finom megkülönböztetésre képes. A múlt században még sokkal korlátozottabban szerepelt, különösen a költészetben. „Megjön az éj, *szomorún* feketednek az ormok" (Vörösmarty); „*Szomorúk* az idők, a napok feketék" (Petőfi). Ma is mondjuk: „*Keserűn* issza a kávét." Általában azonban már kötőhangzóval kapcsoljuk a magánhangzóra végződő melléknevekhez az *-n* ragot meg a többes szám jelét: *pokolian, jóhiszeműen, kiválóan; kiválóak, kitűnőek.* [A *kitűnők* főnév; például: A *kitűnők* (= tehetségesek) idén is *kitűnőe*k lettek.] A *-ható, -hető* képzős igenevek alakjaiba most kezd beszivárogni; az *-n* rag előtt már eléggé gyakori, a *-k* előtt még kevésbé, de ott is egyre terjed: *tűrhetőek, járhatóak.* Kétségtelen, sok esetben furcsának érezzük még, s ragaszkodunk a régihez (például: betűid alig *olvashatók*, az ilyen ételek sokáig *eltarthatók*), s lehet, hogy nem is minden szónak fog kifejlődni a kettős alakja. A tárgyrag előtt már természetesnek találjuk (*Aranyt* olvasom – *az aranyat* olvasom; *helyt* adok kérésének – *helyet* adok az ügyfélnek). A múlt idő kettős alakjaival is kifejezhetünk jelentésárnyalatot: *állt – állott;* igenévként csak az utóbbi használatos: *állott* víz, *megszállott* ember. – Mindezek mellett élnek nyelvünkben ma olyan alakok is, amelyek még az eredeti helyhatározóragot viselik: *nagyon, szabadon, vakon.* József Attila így ír: „apám s anyámmá válok *bodogon*" (A Dunánál).

Egedy Mária

Rokonságnevek. Nagy Antal – 4025 Debrecen, Petőfi tér 10. – érdekes kérdésről ír levelében.

A *testvér* szó valóban a *nővér*-ek és *fivér*-ek összefoglaló elnevezése. A *nővér*-ek között megkülönböztethetjük a *néné*-ket és *húg*-okat, a *fivér*-eken belül pedig vannak *bátyá*-k és *öcs*-ök, az életkortól függően. A hagyomány szerint mindenképpen helyesek ezek a formák, de sajnos a mai nyelvhasználatból némelyek közülük kezdenek kiszorulni. Mások pedig a korábbi jelentésüktől eltérő értelmet vesznek fel. A *fivér* például egyre ritkábban hangzik el, s néha a *fiútestvér* veszi át a szerepét a hétköznapi beszélgetésekben. A *nővér* egyre gyakrabban jelenti az idősebb nőtestvért, vagyis a *néne* helyett használatos. Az Értelmező Kéziszótár például már a szó első jelentésére (igaz, még csak zárójelben) ezt írja: „(idősebb) nőtestvér". Ugyanez a szótár a *néné*-ről megemlíti, hogy népies és kiveszőben lévő kifejezés. Vagyis az elnevezési rendszer kezd átalakulni, és a *báty – öcs* mellett a *nővér – húg* megjelenni a korábbi *néne – húg* megkülönböztetés mellett.

Nem hisszük, hogy a fenti változásnak valamiféle álilledelmesség lenne az oka. Egyszerűen csak a nyelv állandó mozgásáról, alakulásáról van szó, amely ezen kívül még számtalan más jelenségben is megfigyelhető. S igaz ugyan, hogy ezek a változások nem mindig szívderítők, s gyakran sajnáljuk a kiveszőben lévő szavakat, nem hisszük, hogy parancsszóval visszatarthatjuk őket.

Balogh Judit

Most jelenleg. Lipcsei László – 1081 Budapest, Rákóczi út 59. – szószaporításnak érzi a címül írt két szó egymás mellett való használatát. Mi a véleményünk erről? – kérdezi.

Az Ön nyelvérzéke egyáltalán nem „túlzott", hanem valóban szószaporítás ez a két azonos jelentésű szó így egymás mellett. A pleonazmus természetesen, mint Ön is tanulta, tudatosan alkalmazott stíluseszköz is lehet, és a nyelvhez igazán értő megteheti, hogy rokon értelmű szavakat fokozati rendben sorjázva igyekszik mondanivalót, érzelmet meggyőzőbben, hatásosabban kifejezni. Petőfi például Magyar vagyok című versét így fejezi be: „Mert szeretem, hőn szeretem, imádom gyalázatában is nemzetemet". Bár tudjuk, hogy egy szó puszta ismétlése is kifejező, a költő mégsem elégszik meg az egyszerű megoldással, hanem a *szeret* ige tartalmát másodszorra határozószóval fokozza, az *imád* szó pedig önmagában is erőteljesebb, árnyaltabb a *szeret*-nél. Tehát nem az ismétlést vetjük el, hanem a rosszul és rossz helyen alkalmazott formáját. Egyrészt nem a mindennapok köznyelvébe való, másrészt ha egymáshoz viszonyítva nem jelent az egyik többletet, pongyolaságnak minősítjük. Valószínűleg gondolkodási időt akart nyerni a beszélő.

Egedy Mária

Valóban névutó a névutó? Vágyi Vata – 7623 Pécs, Enyezd út 11. – Gondolatok a névutóról címmel figyelemre méltó hozzászólást írt a lapunkban megjelent, Névutók pálfordulása c. cikkhez (1983/3. sz. 5. o.). Az egyre terjedő fordított szórendű, elöljáróként való használat (*túl* a réten, *szemben* a házzal, *összefüggésben* az előzőkkel stb.) erősíti benne azt a meggyőződést, hogy a névutó elnevezés már nem fedi a valóságot, nem jellemzi egyértelműen ezt a szófajkategóriát. Mivel egy valóságos nyelvi jelen-

Tartalom

A Hazafias Népfront Országos Tanácsának felhívása ..... B/II
Pásztor Emil: Komolyan gondolta? ..... B/II
Bencédy József: Nyelvhasználat és magatartás 1
Grétsy László: Kancsalul festett egek? 2
Rozslay György: Sínen van! 2
Szende Aladár: Mennyire jó a „nem túl jó"? 3
Sebestyén Ilona: Karácsonyi hirdetések 3
Együttműködési megállapodás a Belkereskedelmi Minisztérium és a Hazafias Népfront között 4
sz. gy.: Remek rímek 4
Soltész Katalin: A Toldi és az igekötők 5
Szepesy Gyula: Diákok aranyköpései 5
Boros Edit: Beszélő helynevek a Káli-medencében 6
Koltói Ádám: Bevezetés a középiskolai anyanyelvi tantárgypedagógiába 6
Rácz Endre: Egy képző karrierje 7
Szathmári István: A magyar és a finn nyelv hangzásáról 8
Balázs Géza: Egy születő mozaikszótípusról 8
Koltói Ádám: Szót fogadnak az Árendás köziek 9
Graf Rezső: „Szólj! 's ki vagy, elmondom" 9
Deme László: Egy felhívás elé 10
Felhívás (a Szolnok megyei szakmunkásképző intézetekhez) 10
Kerekes Barnabás: „Beszélni nehéz!"-körünk munkájáról 10
Pusztai István: A „nyelvszabványosítók" felelőssége 12
Kemény Gábor: Hungarológiai kongresszus volt Bécsben 12
Bíró Ágnes: Pais Dezsőre emlékezett a IV. magyar névtudományi konferencia 13
B. J.: A számítástechnika nyelve 13
Zimányi Árpád: Ne higgyünk a szemünknek! 14
Rapcsák Lajos: Mintha vagy *mint ha?* 14
S. I. Logika az egybeírásban 14
Nyelvünk játékai 15
Postaláda ..... BIII

séget nem lehet a meglévő, hagyományos definícióhoz idomítani, megfelelő új elnevezést kell találnunk. Elméleti megfontolásának eredményeként az *inszintagmatikus* (azaz csak a szintagmán belül előforduló) *viszonymorféma* elnevezést javasolja; a csak névszó után használhatók *posztpozícionált*, a névszó előtt is állók *prepozícionálható inszintagmatikus viszonymorfémák*. Gondolatmenete és javaslata korszerűen tudományos alapú, megvitatása és alkalmazása azonban nyelvészeti szakfolyóirat és tudományos nyelvtan feladatkörébe tartozik. A közkeletű, iskolai nyelvtankönyvek számára ebben a formában nyilván nem alkalmas. Népszerűsítő célú lapunkban is csak fölhívhatjuk a figyelmet érdekes ötletére, abban a reményben, hogy a gyakorlati szükség kialakítja, illetőleg megtalálja majd az „elöljáró névutó" változatnak is megfelelő közhasználatú nevet.

Majoros Mihály

Dorothy. Nagy Lajos – 1032 Budapest, Bécsi út 243. – arról érdeklődik, miért nem kaphat támogató levelet a Nyelvtudományi Intézettől a *Dorothy* név anyakönyvi bejegyzésére, amikor pedig az anyakönyvezhető nevek között „rettenetesek" is vannak, például: *Bonaventura, Eudoxia, Tessza, Adelgunda.*

Olvasónk kérését azért utasították el, mert a *Dorothy* névnek – amely egyébként angolos helyesírással semmiképp se lenne bejegyezhető a helyesírási és anyakönyvezési szabályok értelmében – van magyar megfelelője, a *Dorottya*, és használatos Magyarországon az ebből származó *Dóra*. Az anyakönyvi ügyekben adott nyelvészeti szakvélemények egyik alapelve, hogy a magyar nyelvben meghonosodott keresztnevek helyett ne adjanak a szülők idegen formájú neveket, amelyeket a magyarul beszélők közössége ellenérzésekkel fogad, mert nem tudja kulturális hagyományainkhoz kapcsolni, és helyesírási, kiejtési gondot is okozhat használatuk. A Magyar utónévkönyv ritka és szokatlan nevei közül éppúgy nem minősítenénk egyet sem „rettenetes"-nek, mint ahogyan az idegen hangzású, sokak szemében előkelősködő *Dorothy*-t sem. Az utónévkönyv szerzője, Ladó János arra törekedett, hogy minél teljesebb számban összegyűjtse könyvében azokat a neveket, amelyeket hazánkban ismernek, illetve már viseltek. Ezek között sok olyan is van, amelyet mi sem látnánk szívesen mai kisgyerekek neveként, de viselőik, az idősebb vagy esetleg idegen nemzetiségű emberek számára bizonyára ezek sem rettenetesek. A szokatlan idegen nevek számát azonban csak rendkívül nyomós indokok alapján gyarapítanánk. A *Dzsenifer*-t semmivel sem tartjuk jobb névnek, mint a *Dorothy*-t, de viszonylagos ismertségén kívül mellette szól, hogy nincsen magyar megfelelője. Érthetőnek tartjuk az idegen nyelvű névválasztást akkor is, ha a szülők valamelyike nem magyar. Ha levélírónk nem ért is egyet azzal, hogy Magyarországon élő személynek szerencsésebb magyar hangzású keresztnevet választani, az anyakönyvi szabályok ismeretében csak azt tanácsolhatjuk, nyugodjon bele a döntésbe, és esetleg a magánéletben nevezzék a kislányt az angol néven.

Bíró Ágnes

Úti. Tóth Joachim – 8308 Sáska, Pf. 83. – azt kérdezi, miért kell hosszú *ú*-val írni a rövid *u*-val ejtett *úti* melléknevet.

Vannak ősi egytagú szavaink (*út, úr, tűz, víz, híd, kő, fű* stb.), melyek ugyancsak régi toldalékok előtt őrzik még hajdani (magánhangzóra végződő) alakjukat (*utu, uru, hidu* stb.). A később keletkezett toldalékok már a módosult formához kapcsolódnak (a véghangzó lekopása után a tőbeli magánhangzó megnyúlt: *utu* > *út, uru* > *úr*). Ezért ma ezeknek a szavaknak az írásában szabályos megoszlást találunk *(úr: urak, uram – úri)*. Ezt az elkülönülést mint ősi maradványt, emléket megtartjuk, noha az ország egyes részein eltérő kiejtést tapasztalunk, akár a sajátunk is a különféle beszédhelyzetekben változó lehet. A két sor tehát:

út: 1. uta*t*, uta*k*, uta*s*, uta*l*, uta*z*ik, uta*m;*
2. út*ra*, út*ig*, út*ban*, út*ból*, út*i* (út*i*napló, út*i*társ, út*i*könyv, út*i* cél, út*i*lapu, út*i*terv, út*i*költség).

E csoportba tartozó más szavak kiejtése is gyakran eltér az írástól: tűzifa, tűzijáték; hídi vásár; víziló, vízilabda, vízimalom, vízinövény.

Egedy Mária

VB vagy vb? Pócs Imre – 3531 Miskolc, Győri kapu 4. – levelében arról ír, hogy az újságok, folyóiratok cikkírói következetlenül rövidítik a *világbajnokság* összetételt.

A gondot az okozza, hogy helyesírási kézikönyveink nem foglalnak állást a *világbajnokság* rövidített formájának ügyében. A gyakorlatban, amint az Ön újságkivágatai is bizonyítják, mind a *vb*, mind pedig a *VB* meglehetősen gyakori. A Népsport a *VB* változatot kedveli, bizonyára azért, mert az *Európa-bajnokság* rövidített alakjában nem is lehetne kicsi az *e*. (S ha mégis kicsivel írnák, *eb* [= kutya] lenne!)

A *VB – vb* kérdésében a Helyesírási tanácsadó szótár most készülő, új kiadása remélhetőleg dönteni fog. Hogy melyik változatot fogja választani, azt még nem tudjuk megmondani. A kisbetűs forma jól beleillik az *szb, üb, tv* rövidítésformák közé. De a *VB* szentesítésén sem csodálkozhatnánk, hiszen a közkeletű *EKG, PVC, URH* alakokat sem kifogásoljuk.

T. Urbán Ilona

A szokik ige múlt idejű alakjainak használata Dr. Hubay Sándor – 3530 Miskolc, Dankó Pista u. 23. – leveléből idézzük a következőket: „Az egyik munkatársamtól hallottam a múltkoriban: »Az én édesanyám úgy *szokta készíteni* ezt az ételt, hogy...«. Ez a fogalmazás, a *szokta* szó használata bántja a fülemet, mivel tudom, hogy a kollégám édesanyja már nem él. Szerintem a helyes fogalmazás ez lenne: »Az én édesanyám úgy *készítette* ezt az ételt, hogy...«. A *szokta* szó használata azt sugallja, hogy még ma is így csinálja, de ha már meghalt valaki, akkor csak azt mondhatjuk, hogy *csinálta, készítette.*"

A levélben idézett mondatban nem kifogásolhatjuk a múlt idejű *szokta* igealak használatát. A magyar nyelv értelmező szótárának tanúsága szerint a 'szokásszerűen tesz vagy tett valamit; az a szokása vagy az volt a szokása' értelem kifejezésére bátran használható a *szokik* ige múlt idejű alakja. Például: ebéd után mindig *aludni szokott;* ő ezt úgy *szokta csinálni*, hogy... Ez a szerkesztésmód nem jelzi azt, hogy a cselekvő, az alany él-e vagy nem, de az Ön által pártolt fogalmazásból sem derül ez ki. Ha valaki mindenképpen szükségesnek tartja annak jelölését, hogy a cselekvő már nem él, azt is meg kell fogalmazni, például így: Édesanyám, *amíg élt*, úgy *készítette* vagy úgy *szokta készíteni* az ételt, hogy...

T. Urbán Ilona

„MENNI FOG EZ, ÉDES FIAM!"